

Dítě jako subjekt rodinného práva

Drahomíra Navrátilová

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Drahomíra NAVRÁTILOVÁ**
Osobní číslo: **H118201**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Dítě jako subjekt rodinného práva**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na práva dítěte v rodině i mimo ni;
- na povinnosti dítěte v rodině i mimo ni
- na sociálně - právní ochranu dětí
- na syndrom CAN jeho následky, projevy a právní aspekty
- na možnosti nápravy pomocí sociální pedagogiky a socializace;

Součástí práce bude rozhovor (event. kvalitativní výzkum) zaměřený na zjištění vztahu a rozboru (dítě a rodina v pozici oběti ?.) práva k obětem CAN

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

David, R. Práva dítěte. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999.

Hrušáková, M. Dítě, rodina, stát (úvahy o právním postavení dítěte). Brno: Masarykova univerzita, 1993

Králíčková, Z. Rodinné právo v otázkách a odpovědích. Praha: Computer Press, 2000

Krausová, L., Novotná, V. Sociálně -právní ochrana dětí. Praha: ASPI, 2006

Novotná V, Burdová E. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Praha: Linde 2007

Prokop, M. Právní ochrana dětí a obětí domácího násilí. Brno: Ekologický právní servis, 2000

Aktuální znění zákona č. 40/1964 Sb. občanský zákoník

Aktuální znění zákona č.99/1963 Sb. občanský soudní řád

Aktuální znění zákona č. 94/1963 Sb. rodinné právo

Další literatura bude obsažena v Projektu bakalářské práce a průběžně doplňována během

práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Mgr. Zdeňka Vaňková

Katedra práva a právní vědy

Datum zadání bakalářské práce:

16. března 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2013

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

L.S.

doc. JUDr. Pavel Hungr, CSc.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

DRACHOMÍRA NAVRÁTILOVÁ

Jméno, příjmení studenta

V Brně 4.5.2012

.....
Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tématem mé bakalářské práce je zkoumání problematiky ochrany dětí s přihlédnutím k právním aspektům této problematiky. Analyzuji zde také současnou podobu rodiny jako primární prostředí pro rozvoj dítěte a možná rizika pro rodinu a dítě. Empirická část této práce je věnována vybraným kazuistikám případů ohrožených dětí a také obsahuje návrhy a opatření pro nápravu těchto nežádoucích jevů.

Klíčová slova:

Determinanty geneze rodiny, postmoderní svět, funkce rodiny, specifika současné rodiny, dítě v právním pojetí, dítě v kontextu právních úmluv, egalitalitarizace, patologizace, rodinné poradenství, rodinná terapie, anomie, transversálnost, sociálně pedagogická práce, multirezortní, agrese, profylaktika, intervence.

ABSTRACT

The bachelor work investigates the issue of children protection while taking into account the legal aspect of such matter. It also deals with analysis of the current family features as the primary environment for child's development and possible risks for family and child. The empirical part of this work pursues selected casuistry cases of endangered children and it consist proposals and precautions for rectification such undesirable features.

Keywords:

Determinants of family genesis, postmodern world, family function, specifics of the present family, child in the legal concept, child in the context of legal agreements, egalitization, pathologization, family consultancy, family therapy, anomy, transversalization, social-pedagogy work, multiresorstal, aggression, prophylactics, intervention.

Poděkování:

Děkuji paní PhDr. Mgr. Zdeňce Vaňkové za její trpělivé vedení při tvorbě mé bakalářské práce. Dále děkuji za velkou podporu mých známých a mé rodině při zpracovávání této práce.

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 SOUČASNÉ VYMEZENÍ RODINY	9
1.1 DETERMINANTY GENEZE RODINY JAKO INSTITUCE.....	10
1.2 JEDINEC V KONTEXTU SOUČASNÉ RODINY	12
1.3 RODINA V POSTMODERNÍM SVĚTĚ	14
1.4 FUNKCE RODINY.....	14
1.5 SPECIFIKA SOUČASNÉ RODINY.....	17
2 VYBRANÉ ASPEKTY RODINNÉHO SYSTÉMU	20
2.1 DÍTĚ V PRÁVNÍM POJETÍ J. KORCZAKA	21
2.2 DÍTĚ V KONTEXTU PRÁVNÍCH ÚMLUV.....	25
2.3 SYSTÉMOVÉ POJETÍ RODINY	28
2.4 ANOMIE SOUČASNÉ RODINY	30
3 DÍTĚ V SOUVISLOSTECH VYBRANÝCH SOCIÁLNÍCH PROBLÉMŮ	33
3.1 RODINA Z POHLEDU SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY.....	37
3.2 SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÁ PRÁCE S RODINOU	39
3.3 FILOSOFIE NÁHRADNÍ RODINNÉ VÝCHOVY	40
3.4 TYPY POMOCI PROBLÉMOVÉ RODINĚ	42
3.5 FORMY POMOCI RODINNĚ V OBTÍŽNÉ SITUACI	43
4 SOCIÁLNÍ PATOLOGIE V KONTEXTU RODINY	46
4.1 DÍTĚ JAKO OBĚŤ NÁSILÍ.....	48
4.2 RODINA A DOMÁCÍ NÁSILÍ	51
4.3 KAZUISTIKA	53
4.4 NÁVRHY A OPATŘENÍ	60
ZÁVĚR	61
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	62

ÚVOD

V nynější době stojíme prahu 3. tisíciletí a lidské společenství prochází řadou velmi významných změn. Tyto změny s sebou přináší řadu negativních jevů, které je třeba analyzovat, porozumět jim a naučit se těmto jevům předcházet. Mnozí odborníci napříč různými obory zabývající se zkoumáním vývoje a stavu společnosti jsou znepokojeni stavem, ve kterém se společnost nachází. Z různých stran také zaznívá názor, že je současná společnost případně základ společnosti – rodina v krizi. Budoucností každého lidského společenství jsou dle mého názoru děti. Ve své práci se proto soustředuji na analýzu primárního prostředí, ve kterém jsou děti formovány, tedy rodinu.

Aby bylo možné porozumět současnému stavu, je nutné užít multidimenzionálního přístupu pro analýzu geneze rodiny jako instituce, zároveň i měnící se společenské uspořádání má velký význam pro přístup společnosti k rodině. Přístup k dětem se v historickém kontextu mění a to jak z pohledu jejich hodnoty pro společnost, tak jejich ochrany vůči negativním vlivům. Mým záměrem je nejen analyzování rodiny, potažmo problematiky ochrany dětí ale také upozornění na fakt nízkého stupně společenské angažovanosti a informovanosti v případech dětí zasažených patologickými jevy.

Problematika ochrany dětí je velmi náročná na odborné znalosti zainteresovaných osob a také jejich osobní kvality, je zde velmi důležité zkoumat, co je opravdu v nejlepším zájmu dítěte. Je nezbytné mít na paměti, že především pro děti se v těchto případech jedná o velmi traumatizující skutečnosti, které mohou vyústit a také mnohdy končí s trvalými následky jak po stránce psychické, tak po stránce fyzické a rozvrácením rodiny, která je základním pilířem nejen státu ale také společnosti. Následná náprava je velmi obtížná, časově náročná a mnohdy i nemožná.

Ve své práci vycházím z multidisciplinárního pojetí problematiky a také zde vyvozují praktické závěry, které směřují jak na preventivní a profylaktickou složku, tak systémové pojetí poskytování pomoci ohrožením dětem. Cílem této práce je analýza teoretických poznatků v problematice ochrany dětí a v praktické části je to analýza prezentovaných kazuistik.

1 SOUČASNÉ VYMEZENÍ RODINY

Fundamentální význam rodiny pro společnost byl znám již ve starověku. Svědčí o tom názory Aristotela a jeho učení o prioritní roli rodiny ve společnosti a vůbec v životě společnosti. Tvůrce sociologie August Comte ve svém díle rovněž zdůrazňoval, že rodina je nejdůležitější a zároveň základní sociální skupinou, na které se buduje celá společnost. Současní sociologové a psychologové díky svým výzkumům potvrdili některé funkce rodiny jako velmi významné a tyto funkce mají velký význam ve všech historických etapách vývoje lidstva.

Ve druhé polovině 20. století se objevily názory mnoha vědních disciplín a řady výzkumníků, že současná civilizace vytváří na základě toho, co o ní do současnosti víme velké ohrožení rodiny a to jak z pohledu jejího fungování, tak z pohledu její existence. Narůstající problémy v rodině a možná i situace označovaná jako krize rodiny. Je označováno toto období jako nutný výsledek postindustriální civilizace, která má nejen mnoho dobrých a pozitivních vlivů na člověka, ale má také svoje negativa. V zemích s vysokou a střední životní úrovní je ohrožen standart života, sociální a lékařské zabezpečení. Člověk se stává objektem negativních jevů v nejširším slova smyslu, což ovlivňuje pojetí kvality života.

Tuto situaci dokresluje i skutečnost že organizace Spojených národů a také katolická církev vyhlásili rok 1994 za mezinárodní rok rodiny. Byl to důsledek situace, ve které se nacházela současná rodina, a tímto aktem chtěli zdůraznit také nebezpečí, která ohrožují rodinu a následně mobilizovat instituce a obecně aktivity, které by měly být směřovány právě k udržení rodiny.

Všechny vědecké analýzy nám doposud potvrdily hypotézu, že rodina hraje klíčovou roli v životě jedince i společnosti a významně ovlivňuje její vývoj. Druhou hypotézou můžeme naznačit, že struktura a fungování rodiny prochází významnou sociální transformací. Mnohé analýzy nám potvrzují skutečnost, že rodina byla ovlivňována ideologickými vlivy a to výrazně ovlivnilo některé její funkce. Při výzkumu v oblasti rodiny a jejího postavení ve společnosti je nutné dodržovat světonázorovou neutrálnost v přístupu k tomuto jevu. Ideologické pohledy na rodinu byly ovlivněny jak totalitním systémem, tak z druhé strany ochranou ideou, hlavně ze strany katolické církve a její prorodinnou aktivitou. Zde je nutné zdůraznit, že problematika rodiny je problematikou všech lidí kdekoliv na světě a to bez ohledu na to jaký mají světový názor či náboženství či úhel pohledu té které ideologie (byť

totalitní). Lepší či horší podmínky existence rodiny jsou bezprostředně spojeny s kvalitou jejich života a to následně ovlivňuje fungování celé společnosti.

Vedle výše zmíněné ideologické neutrálnosti, při analýze rodiny je velmi důležité zmínit.

Závěrem lze konstatovat, že vedle zmíněné ideologické neutrálnosti mají výzkumy v oblasti rodiny významný přínos pro současnou společnost. Vytváří mnohodimenzionální a integrální pohledy na rodinný život s ohledem na vnější společenské vlivy (TYSZKA, Z., 1990).

1.1 Determinanty geneze rodiny jako instituce

Procesy industrializace a urbanizace, které započaly v 19. Století, významně změnily život společnosti ve 20. století. Zvýšená industriální produkce výrazně zvedla počet osob žijících v zemích vysoce a středně rozvinutých. Stále častěji vznikají instituce průmyslové, ale hlavně instituce věnující se službám (jak materiálním tak nemateriálním) a tato situace vyžadovala stále větší počet osob s lepším vzděláním pracovníků, tedy připravených k výkonu odborné profese což zase způsobilo úspěšný vzrůst stupně vzdělání a kultury společnosti. Lékařské objevy a vyšetřovací metody jakož i lepší lékařská péče a zvýšená hygiena jsou důvody k významně lepší situaci, co se týče zdravotního stavu obyvatelstva v mnoha zemích Evropy. To sebou přináší i prodlužující se věk života. Tato industrializace vedla k heterogenizaci společnosti a důsledkem je výrazná stratifikace současné společnosti a vznik mnoha sdružení, spolků a podobně. Přispěla k tomu samo-sebou i heterogenizace a relativizace etických norem a zvyků jakož i životních vzorců a dalším důsledkem toho je nárůst sociální atomizace. Výše popsaný proces nám ukazuje vývoj společnosti v makrosociálním kontextu a analýzou tohoto procesu zjistíme, že přináší řadu problémových okruhů, které ještě nejsou probádány.

Lze konstatovat bezesporu, že v Evropě a severní Americe se výrazně zvedla životní úroveň rodin, zlepšil se jejich zdravotní stav, stabilizovali se ekonomické podmínky v rodinách i díky tomu, že do rodin vstupuje nová technika a nové přístroje usnadňující život v rodině. Zvyšuje se informovanost rodin, do rodiny vnikají jiné kulturní vlivy a to vše má významný vliv na životní styl rodiny. S tím souvisí i vyšší podíl zaměstnanosti žen což vyrovnalo do té doby nerovnoměrné síly uvnitř rodiny.(a následně uvnitř manželství). Na druhé straně vysoká zaměstnanost žen přináší do rodin napětí v souvislosti s přetížeností

žen, které obtížně spojují osobní, rodinný, a profesní život. Na jedné straně je tato emancipace pozitivem na druhé má svá negativa. Jiná situace je u dvougenerační rodiny a jiná u vícegenerační rodiny. Výzkumně byl dokonce potvrzen posun od rodině-sousedských vztahů, k rodině-profesním vztahům. Dalším jevem, který mění současnou rodinu, je postupná individualizace členů rodiny a zájmy jedince stále častěji jsou nadřazovány zájmu rodiny. Výzkumy řady odborníků také naznačují, že častěji se objevuje dezintegrace širší rodiny a tento trend se postupně přenáší i do dezintegrace malé dvougenerační rodiny, příčinou jsou právě konflikty uvnitř manželství. V první polovině 20. století začíná postupně narůstat počet rozvodů a tento proces výrazně narostl ve druhé polovině minulého století. Tato vlna rozvodovosti nás vedla ke konstatování, že máme co dočinění s krizí rodiny.

Ve druhé polovině 20. století další intenzivní rozvoj vědy a techniky způsobil, že můžeme podrobněji analyzovat společenské vztahy ve smyslu socioekonomických a sociokulturních prvků životního stylu. Velmi rychlý rozvoj vědy a techniky způsobil jistou revoluci v životním stylu i v mezilidských vztazích. Ty ovlivňují právě technické vymoženosti, mezi něž patří využívání domácí techniky, která v oblasti služeb pomáhá rodině (má to vliv na fungování rodiny). (RADZIEWICZ-WINNICKI, A., 2008)

Výrazně ovlivňuje strukturu rodiny – dříve se nepřikládal důraz na techniku.

Nastoupil také obrovský rozvoj informatiky, počítače se objevily ve všech sférách našeho života, jsou i součástí našich rodin a tento informační vliv vedl k tomu, že se vyspělé společnosti začaly globalizovat. Globalizovaly se také její substrukтуры a výsledkem je existence globálního světa. Objevil se tedy nový sociální jev, který se označuje jako globalizace a takovýto svět je světem informací, světem mezinárodní integrace (zvláště v Evropě) vznikají nové prvky globální kultury, která má charakter mezikontinentální (např. určitý druh hudby preferovaný mládeží).

Celý tento proces je podmíněn mobilitou jedinců i celých rodin, které mění svoje geografické teritorium. Tato mobilita má hlavně ekonomický základ a ten dominuje. V minulosti jsme se setkávali spíše s emigrací, tedy dominovaly důvody politické. Pohyb osob v daném teritoriu se děje převážně ze zemí méně rozvinutých a chudších do zemí bohatších a více rozvinutých. Takové přesuny obyvatelstva zvyšují pocit cizosti ve společnosti a to také zvyšuje atomizaci společnosti. Tuto atomizaci, ale podporuje i fakt, že rozvoj techniky a automatizace usnadňuje a de facto nahrazuje řadu lidských situací. Například v rodinném domě si každý člen rodiny může najít své vlastní zaměstnání ve volném čase. Bez nutnosti trávit tento čas s druhou nebo jinou osobou, členem rodiny.

Další sociální aspekt současné rodiny je nárůst životního komfortu rodiny a to s ohledem na větší dostupnost materiálních i kulturních statků jakož i služeb a podobně. Nelze opomenout obrovský nárůst lepší zdravotní péče u všech členů rodiny. Ve druhé polovině 20. století lékařství zaznamenalo ohromné úspěchy v diagnostice i v léčbě nemocí. Ve 20. století byly odstraněny choroby typu epidemií, urychlilo se léčení mnoha nemocí, rozvinuly se nové medicínské postupy jako například transplantace orgánů. Došlo k nárůstu vyléčených osob, které byly původně odkázány na konstatování, že jejich choroba je nevléčitelná (například nádorová onemocnění). Rodinu ovlivňuje i vysoký systém péče z hlediska sociálního i zdravotního. V minulém století se v Evropě téměř vymýtilo úmrtí žen při porodu a rovněž porodní a poporodní úmrtnost novorozeňat. Statisticky vychází výrazný úspěch ve snížení smrtelných nemocí u starších dětí a jejich rodičů. Snížil se počet ovdovělých žen a vdovců, kteří měli ve své péči nezletilé dítě. Minulé století vymýtilo smrt z počátečních fází rodinného života. To je také efektem nejnovějšího civilizačního rozvoje, medicína se stala významnou determinantou rozvoje sociálního života. Připomínáme, že se jedná o teritorium Evropské. Rodina v tomto kontextu má však i jiné charakteristické znaky. Tím, že děti se téměř bezproblémově dožívají dospělého věku. Snížilo to i počet dětí v moderní rodině.

1.2 Jedinec v kontextu současné rodiny

Velmi významným procesem, který má vliv na rodinný život je nárůst autonomie jedince v současné společnosti Evropského typu. Tuto autonomii můžeme interpretovat i subjektivně tak, že jedinec získává větší nezávislost. Současná civilizace připouští tendence nejen atomizace jedince, ale i sociální atomizaci což se dotýká právě rodiny.

Ve druhé polovině 20. Století se objevila tato autonomie jedince ve vztahu k národu, k lokální společnosti, ve vztahu k mikrostrukturám a jiným jedincům a v neposlední řadě také ve vztahu k vlastní rodině. Co se týče vztahu k národu, je možné zaznamenat slábnoucí patriotizmus. Lidé jsou stále méně hrdi na to, v jaké vlasti žijí a stále méně si váží toho, čeho dosáhli členové stejného národa (jejich předci). Koncem minulého století jsme byli svědky negativního vztahu k vojenské službě. Ještě více negativismus vystupoval při nutnosti chránit svoji zemi a to bylo znakem toho, že jedinec se distancoval od potřeb pomoci zemi, ve které žije. To je konstatování, které sociologové analyzovali a zároveň s tím upozorňují, že to není problém pouze ve vztahu k vlastnímu národu ale také ke vztahu k hu-

manitním ideálům lidství ve jménu zásad náboženství či morálky. Lidé se stali lidmi praktickými, stále méně se věnují ideologii, náboženství, a stále více řeší svoji aktuální materiální kondici, sociální zabezpečení, životní aspirace, materiální blaho apod.

V rámci sociální analýzy lze konstatovat, že se snižuje i identifikace člověka s jeho lokálním prostředím. Tím máme na mysli místo a prostor, ve kterém člověk žije. Postupně narůstá jistá lhostejnost vůči místu, ve kterém člověk žije a snižuje se tak i lokální patriotizmus. Člověk, žijící v takovém prostředí se stává stále více autonomním. Zvětšuje se také distanc jedince ve vztahu k malým skupinám zejména k těm, na kterých člověk participuje svojí účastí. Týká se to i skupin, ke kterým má člověk vnější vztah. Vedle toho se dezintegrojí sousedské vztahy a to na zásadě čím větší bydliště tím více odcizení. Snižuje se síla společných kamarádských vztahů a vztahu v pracovních kruzích i pracovních strukturách je tomu podobně. Jedinec se stává stále méně provázaný s malými skupinami, tedy se autonomizuje. Snižují se jeho povinnosti vůči těmto strukturám. To stejné se objevuje u autonomie osob mezi členy rodiny. Autonomie člověka se neanalyzuje pouze v případě vztahu v rodině, ale je patrná už částečně v době, kdy se začínala společnost přetvářet do společnosti průmyslové. V té době se v rodině objevily určité změny, které se stále více jako by upevňovaly. V předindustriální etapě pracovat znamenalo vykonávat určitou profesi ve svém domě nebo na blízkém teritoriu u domu. Šlo o řemeslo obchod, práci na poli a podobně. Členové takové rodiny vlastně vytvářeli jistou produktivní zálohu rodině jako pracovní instituci. V průmyslové etapě už má rodina jiný charakter. Muž odchází z domu za práci, jako pracovník do podniku, který s rodnou institucí nesouvisí a také tento trend postihuje samotné ženy. Třetí prvek, který narušuje rodinou strukturu, byl v postindustriální společnosti prvek vzdělávání dětí, které odcházeli z domu a z rodiny za vzděláním. Byl to důsledek rozvoje školství a toto období můžeme charakterizovat jako vznik masového typu škol. Tedy otcové, matky i děti odchází z rodinného prostředí (především domácího prostředí) mimo domov kde tráví značnou část svého života. Tyto jejich role se diferencují, individualizují se postoje rodičů a mění se funkce v rodině. Dochází také k posunu sociálních rolí uvnitř rodiny a různé sociální role plní různí členové rodiny. Celý tento proces, ale pozitivně ovlivňuje nárůst svobody žen i dětí, které do té doby měli v rámci sociální struktury jistá omezení. Tato svoboda znovu vede k autonomii člověka tentokrát uvnitř rodiny a všichni její členové rozhodují sami o sobě a o svých osudech.

1.3 Rodina v postmoderním světě

Ve druhé polovině 20. století už hovoříme o civilizaci moderní. V takové společnosti už většina žen pracuje, délka školní docházky se prodlužuje a u obou sociálních skupin dochází k jisté emancipaci (jak u žen, tak u mládeže - jak u žen ke vztahu k mužům tak u dětí ve vztahu k rodičům).

Současná civilizace vede i ke vzniku nové hierarchie rodinných hodnot. Historicky se potvrdilo, že rodinný život a život manželský patří mezi vysoce ceněné instituce mezi členy rodiny. Tato hodnotová přesvědčení však ztrácí na významu především z důvodu zvyšujícího se počtu rozvodu. Tento jev je podmíněn individualizací a druhým významným prvkem je kvalita rodinného života. Idea, že rodina je institucí dominantně určená k péči o děti dostala v průběhu času značné trhliny. Také je atakována následná idea, že rodina uspokojuje především materiální potřeby svých členů.

Mezinárodní výzkumy analyzující rodinu jako instituci došly k závěru, že se objevují nové fenomény spojené s rodinným životem. Jsou to:

- 1.) Narůstající počet manželských konfliktů a rozvodů
- 2.) Nárůst zaměstnanosti žen nikoliv z příčin ekonomických, ale především z hlediska motivace jako způsob zajímavějšího života a seberealizace žen
- 3.) Relativní snížení hodnoty dítěte v rodině, dítě už není považováno za dominantní hodnotu rodinného soužití
- 4.) Individualizace forem rodinného života co se týče aktivit rodiny a jejích zájmů
- 5.) Diferenciace norem a hodnot u jednotlivých členů rodiny a vůči sobě navzájem.

(TYSZKA, Z., in Pilch, 1995)

1.4 Funkce rodiny

Současná sociální pedagogika, sociologie, sociální práce a jiné napomáhající profese analyzují řadu funkcí rodiny. Některé z nich postupně zanikají, některé se modifikují a některé se objevují jako nové výzvy.

1.) *Materiálně ekonomická funkce* - je spojena s příjmy členů rodiny a dotýká se především rodin, ve kterých rodiče pracují. Klasický model takové rodiny naznačuje, že oba manželé pracují, občas se příjmy rodiny navýší o příjem dospívajících dětí. Do společ-

né kasy rodiny i tak přichází pouze část finančních prostředků a zbytek zůstává jakoby v gesci všech členů rodiny a tyto finanční prostředky jsou věnovány individuálním cílům členů rodiny. Tato funkce měla z hlediska geneze rodiny významnou roli zejména v situaci, kdy rodina byla zabezpečována jedno-zdrojově, z příjmu muže v rodině. Současná rodina má možnost vícezdrojového financování a prostor pro materiálně-ekonomické zabezpečení členů rodiny se rozšiřuje.

2.) *Funkce kontrolní* - Současné podmínky života především ve městech a velkoměstech nám dává možnost širokého okruhu aktivit k seberealizaci. V rámci rodiny dochází ke ztrátě neformální kontroly nad svými členy. Člen rodiny se mimo rodinu stává anonymním jedincem. Atomizace společnosti tomu jednoznačně nahrává a snižuje se možnost kontrolovat členy rodiny a jejich činy v době kdy pobývají mimo rodinný dům a délka pobytu mimo tento prostor rodinný prostor se zvětšuje. V zásadě lze říci, že kontrolní funkce oslabuje u všech sociálních skupin nejen u rodiny.

3.) *Funkce sexuální analýzy sociálních situací současného člověka* nám ukazují respektive, lze z nich odvodit, že dochází ke značnému nárůstu předmanželských sexuálních kontaktů, jakož i mimomanželských. Sexuální soužití manželů je v současnosti více ceněno než v minulosti. V tomto hodnocení je zohledňována především kvalita těchto sexuálních vztahů a sexuální satisfakce obou manželů. V minulosti měly ženy méně nároků v tomto ohledu vzhledem k mužům, ale takzvaná sexuální revoluce zvýšila nároky žen. Nedostatek sexuální satisfakce jednoho, nebo obou manželů je považován za velmi významný prvek konfliktů více, než kdykoliv v minulosti. Historický pohled na sexuální život v rodině nám, ale ukazuje, že rodina byla chápána jako instituce, která legalizuje sexuální život. Současnost však tento faktor popírá.

4.) *Socializačně výchovná funkce rodiny* zaznamenala v současné civilizaci značné přetváření. Především je nutné zohlednit socializačně výchovnou funkci i jiných institucí, které v současném světě existují. Vzhledem k zásadní a neodvolatelné roli rodiny v procesu primární socializace nutno zdůraznit, že rodina hraje v tomto procesu klíčovou roli. I zde je možné prezentovat již dávno verifikovanou hypotézu, že nesprávné chování člověka především v patologických projevech je výsledkem rodinné situace, tedy tím máme na mysli, především vlivy rodiny na chování jedince. Je nutné si uvědomit, že proces socializace má velký význam pro správné fungování člověka a následně pro fungování společnosti, to nám potvrdili milióny rodin, které vychovaly své děti, ve správném duchu. Nesprávná rodinná socializace vede ke vzniku patologických projevů jedince a následně společnosti.

Jistá míra defektu této funkce je patrná. Společnost se u mladé generace stále častěji setkává s brutalizací mladých lidí s možností socializovat tyto patologické projevy chování prostřednictvím masmédií. Tedy televize, videa internetu a podobně. Tyto socializované negativní vlivy masmédií ovlivňují emoční stránku jedince a mohou mít vliv na agresivní postoje v chování jedince. Nalezení způsobů jak omezit tento sociální jev je nejenom problémem současné edukace, ale také problémem současné rodiny. Zákaz některých médií je jevem nereálným zvláště v momentu, kdy tato masmédiá jsou významným elementem ekonomického a hospodářského trhu.

Otevírá se zde prostor pro velmi těžký úkol nejen pro pedagogiku, psychologii a sociologii. Jde zejména o vypracování profesionálního přístupu při eliminaci tohoto jevu

Jak výše bylo konstatováno, dochází k výrazné emancipaci dětí v rodině, zvýšila se jejich svoboda a nezávislost zvláště pokud jde o mládež. Relativně se zmenšil vliv rodičů na dítě, ale také se zmenšil vliv socializačních spontánních prvků uvnitř rodiny.

5.) *Funkce emociální* získala v posledních letech v rodinném prostředí mnohem větší význam. Neboť rodina se stala institucí, kde její členové mohou projevovat lásku. V současném světě je stále méně možností, aby člověk realizoval kdekoliv v prostředí svoje emoce a i z toho důvodu je rodina dominantní institucí. Lze konstatovat, že rodina je v co největší míře institucí, která udržuje u člověka emocionální rovnováhu, zajišťuje mu psychickou hygienu a pocit bezpečí. Je to hlavní prostředí, ve kterém se mohou vytvářet neopakovatelné charakteristiky člověka a rovněž prostředí ve kterém každý člověk získává pocit uznání ze strany členů rodiny. Čím méně je rodina konfliktní a dezorganizovaná tím lépe plní funkci. Emocionální vůči svým členům. Harmonické vztahy v manželství a příznivá atmosféra v rodině mají ohromný význam v životě člověka a to jak v jeho životním reálném fungování, tak i v jeho subjektivních pocitech.

Obecně pozorujeme také významné změny ve struktuře rodinného života. Stále častěji je soužití vytvářeno i v předmanželských vztazích, ale objevuje se i značný podíl mimomanželských vztahů. Ve společnosti existuje značná tolerance vůči rozvedeným osobám svobodným matkám a nezlegalizovaných svazků. Vyrůstá tolerance vůči homosexuálním vztahům a to jak k párovému soužití žen tak i mužů. To se nakonec odrazilo v zákonodárství některých zemí, kdy existuje právní možnost legalizace takových vztahů.

Přes to všechno rodina je v očích lidí významnou hodnotou. Lidé bez ohledu na svůj sociální status a vzdělání na prvé místo v systému hodnot řadí právě rodinu. Z toho se dá usu-

zovat, že lidé poměrně často kladou důraz na roli rodiny i ve svém vlastním životě. Existují také obavy ohledně existence rodiny, ale to je záležitost okrajová a lze ji zařadit do oblasti mírného optimismu. (TYSZKA, Z., 1990)

1.5 Specifika současné rodiny

Na základě toho co jsme výše konstatovali, je důležité upozornit na změny struktury současné rodiny. V tomto hodnocení bychom mohli analyzovat 4 procesy respektive jevy:

- 1.) *Autonomie členů rodiny*
- 2.) *Jejich egalitarizace*
- 3.) *Zmenšování soudržnosti rodiny a výskyt dezintegrovaných jevů*
- 4.) *Patologizaci v sociální i psychosociální oblasti členů rodiny*

Individualizace dává značnou volnost členům rodiny v mnoha směrech. Svobodu, kterou současná společnost oceňuje a zároveň po ní také prahne (svobodu máme tím na mysli svobodu současného člověka v evropské kulturní oblasti). Dále dochází k rozmělnění struktury rodiny. Důležité je, aby individualizace jedince nepřekročila hranice egoismu, to znamená, aby realizace osobních zájmů a přání nebyla spojena s bezohledností na úkor jiných členů rodiny. Egalitarizace v rodině je proces, který vede k získání pocitu hodnoty člověka a k pocitu nezávislosti jejich členů. Tento proces je doprovázen i změnou vnitřních rodinných pozic a tyto změny se odráží ve struktuře rodiny. Jak bylo již konstatováno, rozmělnuje se struktura rodiny a to umožňuje její dezintegraci a dezorganizaci. Důsledkem toho je narůstající trend v počtu rozvodů, který má v některých evropských zemích lavinovitý charakter. Současná civilizace je nakloněna vzniku sociálně – patologických jevů u členů rodiny a následně vede k patologizaci rodinného života. Současným problémem sociálních věd je právě patologizace rodiny neboť takových rodin je stále více. Hovoříme tedy o patologii rodiny, ale ta se generuje z patologie individuální, která silně ovlivňuje rodinu a její členy navzájem. Nárůst takovéto patologizace může vést i k patologizaci celé společnosti pokud se některé patologické procesy nezastaví. Ale jak je lze zastavit? Na tuto jednoduchou otázku obtížně nacházíme řešení.

Naštěstí nám analýzy ukazují, že úpadek současné rodiny není až tak nebezpečný a tragický. Je pravda, že krizi prožívají milióny rodin, mnoho z nich se rozpadá, ale instituce rodiny trvá i nadále. Vznikají nová manželství i přes to, že se snižuje počet sňatků. Vzniká ale

mnoho rodin a „manželství“ neformálních, které označujeme jako konkubinát. Lidé stále častěji uvažují, že se snižuje trvalost manželství a proto nechtějí prožívat rozvodové situace. Mimoto stále větší podíl párů považuje svůj vztah za velmi privátní a není potřeba ho institucionalizovat. Ze sociologického pohledu jak legalizované páry, tak páry nesezdané společně se svými dětmi tvoří instituci rodiny a toto kritérium je podpořeno právě tím, že tyto svazky plní základní funkce rodiny.

Rodina představuje integrální a velmi důležitý element každé společnosti především se to týká společností evropské kulturní oblasti, která existuje v rámci současné postindustriální civilizace. Každá z těchto evropských zemí podléhá větším či menším vlivům. Obrovský význam získává rodina v širších sociálních souvislostech, kdy vystupuje v roli závislé proměnné a její funkce mají charakter nezávislé proměnné. Taková rodina, která v sociálním systému, má charakter závislé proměnné podléhá řadě vnějších sociálních vlivů a je velmi reaktivní ve vztahu k sociálním změnám globálního charakteru. Rovněž významnou roli v rodině hrají tradice, ale i tyto postupně nabývají nových hodnot a v současné společnosti mají takový význam, že ulehčují osobám respektive členům rodiny snadnější adaptaci do měnící se sociální reality.

Zcela zřejmý problémem současné společnosti je silný tlak na rodinu a jednotlivce z úhlu pohledu prudce se rozvíjející současné civilizace. Rodina funguje na základě vzájemných interakcí a vlivů, které spolu vytváří sociální systém. Efektem takového systému je například kategorie kvality života současné rodiny a zároveň v rodině existujících a žijících jedinců. Rodinu lze, ale vnímat i jako nezávisle proměnnou v sociálním systému. Je to instituce, která má významný vliv na utváření osobnosti, na fungování jednotlivců a rovněž ve značné míře určuje osudy lidí. Rodina plní velmi důležité funkce v rámci globální společnosti. A to v oblasti její reprodukce především biologické. Dominantní vliv rodiny je prokázán v oblasti socializace jedince a příprava těchto jedinců do života v obtížné sociální situaci, kdy dochází k tak rychlým sociálním změnám, že je člověk nedokáže ani řádně registrovat. Pokud se domníváme, že fungování rodin a kondice těchto rodin se zhoršuje, odráží se to bezesporu na fungování a především osudech jednotlivců a sekundárně společností.

Rodina ve svém integrovaném a univerzalistickém pojetí sociálního a psychosociálního fungování je nezastupitelná a nedokážeme si z hlediska pedagogického představit její absenci ve společnosti. Bezesporu by se jednalo o katastrofický efekt společnosti, která by měla v rámci svého vývoje jak současného tak postindustriálního pouze jednu charakteris-

tiku, a to byla by to společnost patologická. Lidská civilizace nevytvořila do dnešní doby žádnou jinou instituci, která by mohla reálně nahradit rodinu a v podstatě ani nevíme, zda se to někdy v budoucnosti podaří. Nutno zdůraznit velmi silnou funkcionalitu rodiny ve vztahu ke společnosti a jedinci. Nehledě na to že může taková situace vytvářet v jedinci i společnosti problémy zejména v době kdy fungování rodiny sebou nese řadu problémů. Rodina může být i zdrojem nemocí, smutku a neštěstí. Je třeba rodinu chránit pomáhat jí. Výše uvedený text se pokusil ve své primární rovině analyzovat problematiku obtížného postavení rodiny ve společnosti, ve světle takových jevů, které vyvolává postindustriální civilizace včetně některých problémů spojených s rolí rodiny, hodnotovou orientací rodiny a podobně.

2 VYBRANÉ ASPEKTY RODINNÉHO SYSTÉMU

Ke konci 19. Století (v roce 1899) se švédská autorka Ellen Key při dokončování své publikace zamyslela nad symbolikou dítěte pro nadcházející nové století. Její myšlenky byly ovlivněny probíhajícími válkami a nepokoji 19. století. A její ideou bylo dojít ke změně lidského rodu změnu ve 20. století, autorka viděla především v dítěti a její myšlenka byla postavena jako tvrzení, že díky dítěti se ve 20. století budeme mít lépe. Takto to Ellen Key formulovala ve své knížce s názvem „Století dítěte“.

Ellen Key byla významná švédská představitelka feminismu, která razila heslo, že všechno lze změnit, ale pouze v případě, že se změní lidská přirozenost. Její myšlenky byly postaveny na tvrzení, že nová generace, která vznikne ve 20. století se stane základem pro změny v celé společnosti a dojde také ke změně práv a obyčejů. Prohlásila v roce 1904, že 20. století se stane stoletím dítěte. (KEY, E., 2005).

V jakých sociálních souvislostech se toto její heslo odrazilo v Evropě, se můžeme pouze domnívat. Konec století je vždy magickým obdobím významných změn v kultuře i historii je to období, kdy očekáváme větší nezávislost, věříme v sílu idejí, symboliku a podobě. Na jedné straně jako bychom se ztotožňovali se scientologií, že naděje na pravdu je možná a na druhé straně nejistota pramenící z mysticismu a okultismu.

Jedním z dalších často zmiňovaných aspektů práva dítěte je idea o nejlepším zájmu dítěte. Tímto tzv. vyšším morálním principem se reguluje proces nalézání a řešení všech kroků, které jsou podnikány za účelem ochrany a pomoci dětem bez ohledu na rasu, věk, pohlaví, náboženské a politické vyznání, státní příslušnost, či jiné aspekty odlišnosti. Nejsnáze se s tímto úslovím setkáváme v mezinárodně platných úmluvách, kde je právě tomuto principu připisován stěžejní význam. V Úmluvě o právech dítěte, kterou 20. listopadu 1989 přijalo shromáždění OSN je jasně vymezeno, že všechny ratifikující státy se zavazují jednat v zájmu dětí tak, aby nebylo možno označit jejich jednání jako diskriminační a je zde také v 54 člancích specifikováno jakým způsobem se ratifikující státy dohodly na vymezení ochrany práv dětí. Tato úmluva je vůbec nejdůležitějším mezinárodním dokumentem, pro ochranu práv dětí. Navzdory tomu, jak často bývá princip nejlepšího zájmu dítěte zmiňován a jak velký význam má, je de facto nemožné nalézt přesné a jednoznačné definování právě onoho principu nejlepšího zájmu dítěte. Dle mého názoru není možné toto vymezení jednoznačně definovat právě z toho důvodu, jak širokou škálu situací a řešení by muselo obsahovat. Přesto je zde nutno podotknout, stěžejní roli multidisciplinárního a multidimen-

zionálního přístupu řešení dané problematiky. Zájmem je aby o principu nejlepšího zájmu dítěte nerozhodoval jedinec, který není schopen postihnout právě všechny aspekty možného působení ale pokud možno tým složený z odborníků napříč vědními obory. Váha těchto rozhodnutí je nesmírná. Určují totiž, jakým dalším směrem se bude ubírat život dítěte a v přeneseném slova smyslu také budoucnost národa a lidstva.

Aby byl tento princip důsledně naplněn, je dle mého názoru jediná cesta a to život v úplně a milující rodině s minimem situací, které by ohrožovali zdraví vývoj dítěte. V reálném životě však přicházejí různé situace a konflikty, které tuto ideu vyvracejí. V situaci, kdy z různých důvodů není biologická rodina schopna plnit svoji funkci řádným způsobem, vystává otázka, jak postupovat aby došlo k minimalizaci rizik pro zdravý vývoj dítěte jak po stránce fyzické, tak především po stránce psychické. Právě ony psychické následky mají pro další vývoj dítěte fatální význam, neboť jejich negativní působení je velmi obtížné odstraňovat a téměř nemožné odstraňovat bez následků.

I pro tyto případy je v mezinárodních dokumentech vymezováno, že pokud okolnosti v biologické rodině ohrožují zdraví a harmonický život dítěte je možné přistoupit po patřičných procedurálních náležitostech i k tak závažnému konání jako je odebrání dítěte této rodině. Právě v těchto aspektech je velmi výrazně pozorovatelné, že lidské společenství si uvědomuje význam a důležitost dítěte a v jeho zájmu je možné konat i proti vůli jeho biologické rodiny.

2.1 Dítě v právním pojetí J. Korczaka

Dvacáté století přináší i řadu významných osobností pedagogiky, které se věnovaly analýze dítěte jeho potřebám snům, ideálům, ale také jeho právům. Takovou pedagogiku buduje v Polsku Janusz Korczak. Korczak sám hledá ve společnosti místo pro sebe nicméně zůstává pedagogem, který studuje díla velkých pedagogů a seznamuje se se školní praxí v mnoha státech Evropy. Korczaka nemůžeme spojovat s tradiční akademickou vědou, jeho myšlenky nepasují přímo do takovéto vědy. Řadíme ho spíše k reformátorům, inovátorům a příznivcům sociálních změn. Korczak má svůj ideál a to napsat velké encyklopedické dílo o dítěti. Jeho ideou je, že výchova je službou neznámému. Výchova je pomáhat rozvoji člověka, Korczak především bere dítě jako individualitu, nehledá jeho nedostatky a deficity, ukazuje sílu dítěte, jeho rozvoj a rozvojem dítěte je přímo fascinován. Podle Korczaka se dítě rozvíjí nejen v perspektivě biologické, ale také v rovině filozofické. Jeho učení pre-

feruje duši dítěte jako složitou strukturu tak jako je struktura dospělého člověka. Taková struktura je plná protikladů, tragických omylů, setkáváme se s celou řadou snů, které se nám nevyplní. Pro dítě je takový rozvoj velmi obtížný a vysilující. Vedle této biologické perspektivy vývoje se objevuje i perspektiva filozofická, rozvoj dítěte se odehrává v otevřeném prostoru, ve kterém nenacházíme výrazné hranice ani postupy práce s dítětem ani metody práce s dítětem. Rozvoj to je především čas. Rozvoj nelze popsat prostými zásadami, rozvoj se musí analyzovat a především mu musíme rozumět.

V roce 1917 bylo Korczakovi 35 roků a v té době působil jako vojenský lékař v polním lazaretu na Ukrajině, kde sepsal svoji významnou esej s názvem „Jak milovat dítě“. Je to dílo, které je významným momentem v chápání dítěte, dílo plné moudrostí, pozitivního myšlení, přátelské a otevřené, které je v přímém protikladu s vojenským pořádkem. Na samém počátku tohoto díla se objevuje vojenský povel: Pozor! „Buď tomuto dílu porozumíme, anebo se rozejdeme navždy“. Korczak se v tomto díle významně věnuje právům dítěte a analyzuje Magnu Chartu Libertatis jako významné dílo o právech dítěte. Z této charty vybírá 3 významná práva: právo dítěte na smrt, právo dítěte na život do dnešního dne a právo dítěte, aby bylo tím, čím je. O 10 let později Korczak hovoří o právu dítěte na úspěch a o právu dítěte být tím čím je. To není náhoda, že Korczak užívá termín právo jeho dílo je mnohdy provázáno obecnými právy dítěte. Korczak není první pedagog, který mluví o právech dítěte a o právní ochraně dětí. Již dříve se právo dítěte analyzovalo jako právo na ochranu zdraví, jako právo na odpočinek, jako právo jít k lékaři. Počátkem 20. století se také objevuje právo dítěte se vzdělávat a ruší se práva, která měla povinnost dítě zaměstnávat. Na počátku 20. Století se totiž do Evropy dostávají mezinárodní iniciativy, které se snaží eliminovat kriminální vlivy a násilí vůči dítěti (v té době se tyto iniciativy týkaly i zvířat). V roce 1908 bylo v Anglii vydáno ustanovení, které se věnovalo problematice péče a ochrany matek i dětí a je často tento dokument považován za první kodifikaci práv dítěte.

(Habeas Corpus) - Ve stejném roce vznikla iniciativa pod heslem mezinárodních kongresů morální výchovy a od té doby se problematice práv dítěte věnovala významná pozornost. V roce 1913 byl v Bruselu zorganizován právní mezinárodní kongres péče o dítě, kterého se zúčastnili představitelé mnoha států a organizací. V roce 1919 vznikla na světě první organizace ochraňující dítě před válkou, hladem a zneužíváním nazvaná Save The Children, anebo švédsky Radda Barnen .

Mezi nejdůležitější iniciativy meziválečného období patřila aktivita z roku 1924, kdy valné shromáždění OSN přijalo deklaraci práv dítěte, která se označuje také jako Ženevská deklarace. Z této deklarace je možné vypreparovat moto: „tato deklarace zvaná též deklarací ženevskou stvrzuje, že muži a ženy všech národů a lidé celého světa jsou povinni dát dítěti všechno co je nejlepší a potvrzují, že berou na sebe odpovědnost, že bez ohledu na rasu, národnost a vyznání a budou plnit tyto povinnosti. Dítěti musí být dána možnost normálního fyzického a duševního rozvoje. Hladové dítě musí být nakrmeno, dítě musí získat jakoukoliv pomoc v nouzi jako první. Dítě musí být připravováno na práci a výdělek, který ho bude živit a musí být chráněno před zneužíváním. Dítě musí být vychováváno ve víře“.

Většina těchto tvrzení a konstatování se později objevila i v konvenci o právech dítěte. (KORCZAK, J., 2002)

Korczak velice dobře znal problematiku ochrany a práv dítěte v období mezi dvěma světovými válkami. Také se tohoto procesu tvorby práv dítěte zúčastnil. Korczakovská práva dítěte měla poněkud jiný charakter, než ta, která platila dříve. Práva dítěte z pohledu Korczaka se spíše blížila filosofické a sociální interpretaci. Tato práva je možné analyzovat v perspektivě práva, která se přibližuje přirozenosti člověka jako nejdokonalejšího tvora na zemi. Korczak se odvolává na Aristotelovo pojetí práva, které také má přirozený charakter ve vztahu k člověku.

Korczakovské právo je z jedné strany posilováno přirozeností a vlastní přírodou, která vznikla spojením dvou buněk. Takové pojetí práva dítěte je neoddělitelně spojené s vlastním vývojem dítěte, které se rozvíjí pro své dobro, morálku, apod. Dítě má právo vykonat hřích, má právo nevědět a má právo svobodně se rozvíjet. V takovém pojetí je dítě nejvyšším dobrem a s tím je spojena i myšlenka obrovské hodnoty dítěte jako takového. Dítě je chápáno jako osoba a jako člověk. Přirozené právo tohoto typu je právem universálním. Dotýká se všech lidí, není možné ho někomu odepřít, zakázat, či zamezit. Je to právo kulturně a historicky zrelativizované. Přesně takové právo najdeme jak v Polsku, tak v Izraeli, či v Japonsku. Je to právo, které se opírá o křesťanské ideje a nachází svoje uplatnění v lidském životě. Korczakovské pojetí práva dítěte je blízké spíše filosofii výchovy, než přesným a konkrétním právním analýzám. Lze ho spojovat spíše s axiologií než právními normami, které regulují život dítěte v prostředí. Právo dítěte se generuje právě ve výchovné dimenzi. Vyrůstá z dialogu s dítětem. Je to charakteristický rys přirozeného práva, které abstrahuje od moci a vládnutí a nehledá svoji legitimizaci. Rozvíjí se v dialogu s dítětem, je otevřeno směrem k dítěti, sbližuje dítě s jinými lidmi a má charakter učení se dítěte a

učení se od dítěte. Korczakovské pojetí práva dítěte je úzce spojeno s Bohem. Ve své teorii o právech dítěte je mluvčím či advokátem dítěte. Má jejich legitimizaci a nestaví se do role uzurpátora. Pojetí práva dítěte není mocenské ale spíše misionářské. Tuto zkušenost Korczak poznal už jako dětský lékař, jako spisovatel, vychovatel a sociální pracovník. Korczak se stal prvním polským mluvčím práv dítěte a vždy se odvolával k universálním hodnotám a k sociální zkušenosti v kulturním, historickém a náboženském kontextu. Zásadním přínosem Korczakovského pojetí práv dítěte je filosofická hodnota těchto myšlenek a to mnohem silněji než vlastní právní interpretace. (KORCZAK, J., 1993)

Je v pojetí tohoto práva velmi obtížné interpretovat Korczakovské právo, které hovoří i o právu dítěte na smrt. Vychází to z původní profese Korczaka jako lékaře, který se setkává ve své době velmi často se smrtí a o smrti mnoho píše. Korczak píše, ve svých článcích o velmi těžké životní situaci, kterou si dospělí ani nedokáží představit a tou situací myslí umírání dítěte. V době, kdy pracoval ve Varšavském ghettu, sám popisuje, jak naposledy posloužil právě umírajícím dětem. V Korczakovském pojetí práva dítěte smrt a zejména smrt dítěte silným emocionálním prvkem. Podle Korczaka je konec života dítěte i dospělého spojen se setkáním s Bohem.

Nejdůležitější Korczakovskou ideou je však právo dítěte na život a na štěstí. Toto právo lze považovat za Korczakovské pedagogické krédo. Je velmi těžké být malým člověkem, dítě má na trhu malou hodnotu. Dítě není vojákem, neumí bránit vlast, neumí pracovat, a proto nese s sebou řadu těžkých životních osudů té doby. Životní zkušenost Korczaka však potvrzuje skutečnost, že dítě má jednoznačné právo na život a na štěstí a toto právo považuje za nejdůležitější.

Dítě potřebuje především svobodu. Jedná se o svobodu, která se týká jeho činností, jeho rozvoje, jeho poznávání a také experimentování. Tyto charakteristiky jsou atributem dětství. Takové dítě je aktivní, tvořivé a vyvíjí se v pozitivním směru. V Korczakovském pojetí práva jsou zdůrazňovány dva aspekty. Prvním z nich je vlastní hodnota dítěte a druhým aspektem je dětské obyvatelstvo jako část populace. Jak bylo uvedeno výše, dítě je nejvyšší hodnotou. Tento postulát má svoje místo jak v náboženství, tak i v kultuře. Dítě je Božím darem, je štěstím rodičů a zároveň nadějí pro společnost. Ne vždy v historii světa se dítě vnímalo jako nejvyšší hodnota. Například v učení svatého Augustína nacházíme myšlenku, že dětství je období největšího životního úpadku. A například v 17. století nacházíme pravidla pro výchovu a vzdělávání dítěte, která jsou postavena na surovém způsobu zacházení s dítětem. Dítě jako hodnota a zdroj lásky a péče je objeveno v myšlenkách filo-

sofických až v 18. století. Do té doby bylo dítě vnímáno jako lidská osoba, avšak dítě potřebuje přiznat mnohem větší hodnotu.

Významným právem dítěte je právo být tím, kým je. Otázka kým dítě je má filosofický podtext. Dítě vždycky začíná svůj vývoj jako nepopsaná kniha, kterou dokáže číst pouze jeho nejbližší. Tuto ideu se Korczak snaží vštípit rodičům i vychovatelům. Tato otázka kým dítě je, je otázkou otevřenou a velmi složitou. Nicméně tímto pojetím se Korczak přibližuje současné humanistické pedagogice. V tomto pojetí nalézáme také akcenty fenomenologické, hermeneutické a konstruktivistické.

Závěrem lze konstatovat, že bez myšlenek Janusza Korczaka by nevznikla konvence o právech dítěte. Je to sice trochu nadsázka ale Korczakovské ideje jsou základem této konvence. Pedagog by měl vidět v konvenci o právech dítěte významný dokument, který má charakter ideologického působení ve společnosti s židovsko-křesťanským základem. V konvenci je obsaženo, aby lidstvo dalo dětem to nejdůležitější a vytvářelo takové podmínky a aby umožnilo jeho rozvoj v dětství. Korczak je významnou osobností v oblasti dětských práv i pedagogiky. Je považován za advokáta dětských práv, pomáhal dětem v jejich těžkostech a ukazuje světu, že dítě a problematika dětství mohou spojovat národy, různá náboženství i kultury. (SMOLÍNSKA-THEISS, B., 2010)

2.2 Dítě v kontextu právních úmluv

Sociální pedagogika jako vědní disciplína se opírá o řadu jiných vědních disciplín. Jedná se o interdisciplinární přístup v pojetí současné sociální pedagogiky. Je téměř nutností v rámci této vědy uvažovat o základních přístupech, které vycházejí především z obecné sociologie, z psychologie, ale také z některých prvků právní vědy.

Sociální pedagogika se tedy opírá o občanské právo, rodinné právo, správní právo a jiné právní disciplíny a nelze vynechat ani právo trestní. Problematika patologických jevů je součástí sociální pedagogiky a nejen z toho důvodu je právní nauka nutná k vytváření komplexního pojetí kompetencí sociálního pedagoga.

V souladu s tvrzením: „Ignorantia iuris nocet“ (neznalost práva škodí) je možné konstatovat, že právní disciplíny jsou v tomto ohledu nezbytné. Toto právní povědomí se může jevit jako velmi potřebné, nejenom k vyřešení vlastních problémů ale také k poskytování pomoci druhým. Ta první úvaha je důležitá pro každého občana a druhá z myšlenek zcela

logicky je důležitá pro osoby, které se profesně zabývají pomocí druhým. Jde především o pedagogy, sociální pracovníky a pracovníky v napomáhajících profesích, kteří jsou nuceni pracovat s poznatky právní vědy. Jejich profesní činnost je formálně opřena o právní nařízení a jsou povinni tyto právní předpisy dodržovat a pohybovat se v hranicích práva.

Problematika osob i rodin, které z různých příčin (například nemoci, postižení, nezaměstnanosti, bezdomovectví, závislosti) nemohou žít samostatně, jsou složité. Tito jedinci i rodiny se nacházejí v právní problematice různých odvětví práva- správního práva, rodinného práva, trestního práva apod. V souvislosti s jejich situací je jejich péče a pomoc opřena o právní znalosti pracovníků, kteří jim v konkrétní situaci mohou pomoci. V tomto kontextu může být právo vnímáno jako jedna z hlavních determinant zachování jejich funkčnosti (myšleno těm potřebným osobám), protože tito lidé nejsou schopni samostatně existovat v prostředí a z různých důvodů ztratili životaschopnost. Jedná se o osoby v senior- ském věku, nezaměstnané, závislé a především děti. Právo se potom stává základním elementem jejich uspokojivého života.

Jak lze z mnoha životních situací usuzovat je existence člověka a celých sociálních skupin zejména osob nemocných, starých či dětí jakož i existence rodinného života ovlivněna systémem sociální kontroly a tedy i právem. V souvislosti s tím je součástí lidského povědomí také právní informovanost a obecně právní normy týkající se jedince či rodiny. Právo se tak stává průvodním jevem nedokonalosti člověka a je vnímáno také jako základní mechanismus kontroly a právních sankcí.

V rámci vývoje práva v historickém kontextu se vždy v lidském životě i v životě společnosti právo hluboce odráželo. V současnosti je vazba mezi společností, lidským životem a právem vnímána mnohem silněji. Právo může být vnímáno jako nástroj sociálních změn. Je nutné dodat, že současné právo stále častěji vstupuje do vztahů, které jsou regulovány i mimo právní normy, jako například: zvyky, obyčeje, náboženské normy, morální normy apod. A zasahuje tedy i do vztahů mezi manželi a také mezi rodiči a dětmi.

V současnosti můžeme hovořit také o explozi práva, což znamená nárůst významu práva v lidském životě. Vnímáme také tu skutečnost, že narůstá počet právníků, že narůstají soudní spory a správní problematika u jednotlivých soudů, což dokazuje na společenský význam práva. Prudce narůstá počet právních předpisů a někteří právníci hovoří o: „právní povodni“. (SKAPSKA, G., 1999)

Současný stát využívá právo v souvislosti s realizací sociální politiky. Tato právní činnost si vynucuje tvorbu práva, které je využitelné k realizaci cílů takové politiky. Právní předpisy zabezpečují právo člověka (lidská práva), právo dítěte, garantuje různé postupy, které mohou prostřednictvím právních předpisů pomáhat v různých situacích. Právo zabezpečuje i fungování sociálních služeb a institucí.

Základním právním předpisem jsou práva o lidské svobodě a lidských právech. Takové pojetí práva má charakter intervenující, neboť ochraňuje práva nemocných, sociálně slabších, pacientů, nezletilých apod.

Lidská práva mají své prameny v přirozené hodnotě člověka. Pedagogové mají za povinnost se orientovat v této problematice a jsou povinni znát některé základní mezinárodní předpisy, jako jsou:

- Konvence o právech dítěte z roku 1989
- Konvence o výkonu dětských práv z roku 1996
- Obecná deklarace lidských práv z roku 1948
- Mezinárodní úmluva o lidských a politických právech z roku 1966
- Konvence o ochraně základních lidských práv a svobod z roku 1953
- Evropská sociální charta z roku 1961

Existuje však řada jiných mezinárodních právních dokumentů, které jsou adresovány nejen jednotlivcům ale také sociálním skupinám jako např.: postižení, nezaměstnaní, apod.

Z hlediska sociální pedagogiky nabývá zásadního významu právní věda v oblasti rodinného práva a práva sociálního zabezpečení. Významná je také právní norma, která upravuje manželské a rodinné vztahy. Taková norma se věnuje vzniku manželství, právním skutkům, které z toho vyplívají, jako jsou: majetkové poměry, vztahové poměry a otázky ukončení manželství. Normy dále řeší vztahy mezi rodiči a dětmi, problematiku alimentů, péče a soudní dohled. V tomto ohledu právo vstupuje do sféry vztahů, které mají velmi privátní charakter. (NOWAK, A., 2005)

Každý pedagog a vychovatel jakož i sociální pracovník v situaci, kdy dochází k porušení dětských práv je povinen se státi mluvčím jeho práv a udělat vše pro jeho dobro. Pedagogové jsou povinni znát základní právní předpisy, které se týkají odpovědnosti v souvislosti

s demoralizací dítěte a činy, které jsou trestnými činy v souvislosti práva vůči nezletilému. Každý, kdo se dozví okolnosti svědčící o demoralizaci nezletilé osoby má povinnost toto oznámit.

Právní péče ve vztahu k dítěti a rodině se stává částí systému sociální pomoci. V souvislosti s tím, nastupují i takové formy pomoci, jako je: rodinné poradenství, rodinná terapie, sociální práce či zajištění péče o dítě mimo rodinu. Taková pomoc by měla být realizována v lokálním prostředí, tedy za pomoci pedagoga, psychologa, poradenských pracovníků apod., a to v poradnách, nadacích, občanských sdruženích ale především v systému státních institucí.

Mnohdy si neuvědomujeme, že právo v sociálním kontextu plní velmi významnou roli a především je vnímáno jako regulátor základních sociálních vztahů. Právní předpisy plní různé funkce (zabezpečující člověka, garantující různé postupy, revidující prostředky a právní instrumenty v dané sociální situaci). Právo rovněž zabezpečuje fungování institucí a napomáhajících služeb a rovněž formálně ohraničuje sociální činnost. Z tohoto úhlu pohledu je právní věda chápána jako nutnost v rámci kompetencí sociálních pedagogů.

Závěrem je nutno konstatovat, že v souvislosti s faktem, že se pedagogové opírají o právní normy, se také objevují různá dilemata. Především je nutné zdůraznit, že některé právní aspekty mají technicko-procesní charakter a jsou spojeny s nutností doložit určité skutečnosti a dokumentovat je v souvislosti s přiznáním konkrétní pomoci. (ANDRZEJEWSKI, M., 1999).

2.3 Systémové pojetí rodiny

Stále častěji se setkáváme s tvrzením laické i odborné veřejnosti, že rodina jako instituce se nachází v krizi. Je to konstatování, které vyžaduje jistou analýzu v sociálních souvislostech. Dnešní rodina přes všechna úskalí postmoderní společnosti zůstává stále monogamní, ale stále častěji se vyskytuje tzv. sériová monogamie, kdy jedinec vystřídá za život několik rodinných partnerů. Dalším významným prvkem současné rodiny je trend hovořit o partnerech a nikoliv o manželích. Nehledě na to, že se stále častěji rozšiřuje životní styl single. Ulrich Beck nazývá současnou společnost jako rizikovou a tvrdí, že model této společnosti předpokládá v podstatě společnost bez rodiny a dětí. Jedinec jako nezávislá jednotka preferuje takový životní styl, který mu zabezpečuje jistou míru volnosti. V tomto pojetí je mo-

derní společnost vnímána jako společnost jedinců a nikoliv rodin. Z Beckova pojetí lze usuzovat, že rodina už nebude základní buňkou společnosti a potvrzuje nový trend životního stylu, že rostoucí počet mladých vnímá rodinu jako instituci k omezování osobní svobody. Ať je tomu tak, či onak jsou z hlediska rodiny analyzovány systémově následující změny. Mezi tyto změny lze zařadit již výše uvedené partnerské soužití bez uzavření sňatků a následně přibývá i počet dětí narozených mimo manželství. V současné době je takto narozených dětí přibližně 40% z české populace. Výrazně se také v posledních letech posunul věk uzavírání prvních sňatků, což u mužů je 29 let a u žen 27 let. Současná společnost nevnímá už rozvod jako problémovou situaci na životní dráze jedinců ale instituce rozvodu je integrována do života současné společnosti jako jakási pojistka případného neúspěchu. V souvislosti s výše uvedenými argumenty je třeba zdůraznit sociálně pedagogický moment a to názor většinové populace, že dítě nemusí vyrůstat v úplné rodině. Z demografického hlediska nám narůstá počet těch manželství, která uvažují pouze o jednom dítěti a 15% mladých lidí uvedlo, že ve svém životě neuvažují o dětech vůbec. (KRAUS, B., 2006)

Tyto změny jsou bezesporu ovlivněny v důsledku emancipačních snah žen a také v souvislosti se změnou sociálních rolí v rodině a v neposlední řadě poklesem autority mužů. Současný model rodiny je stále častěji vnímán jako dvoukariérový. Přesto má současná rodina svoje tradiční akcenty např.: doménou mužů zůstává finanční zajištění rodiny a od žen se očekává větší koncentrace aktivit směřujících na zajištění chodu domácnosti a péče o děti. V této souvislosti hovoříme o demokratických tendencích nejen ve vztazích mezi partnery ale také v rovině rodiče versus děti.

Současná společnost je skutečně v některých ohledech riziková. Výrazně se mění sociálně ekonomická situace rodin. Dochází k významnější stratifikaci rodin ve společnosti. Přibývá rodin žijících na hranici životního minima a na druhou stranu také těch rodin, které jsou nadstandardně zabezpečeny. Typickým charakteristickým znakem rodiny je zadluženost, kterou uvádějí výzkumy až na úrovni 60% v české populaci.

Mezi systémové prvky současné rodiny lze zařadit i výraznou dezintegraci rodinného života a tuto dezintegraci je možné sledovat ve všech typech rodin (od úplných po neúplné, od hranice sociálního minima po bohaté apod.). Významným negativním prvkem podporují-

cím dezintegraci rodinného života je omezení interpersonální komunikace. V souvislosti s tím slábne citové zázemí rodiny a sekundárně jsou nejvíce postiženy právě děti. V návaznosti na komunikační bariéry v současných rodinách se objevuje fenomén izolovanosti těchto rodin. Rodina se uzavírá jako systém sama v sobě a tento trend narůstá v souvislosti s budováním satelitních měst a čtvrtí, ve kterých je tato izolovanost ještě umocněna. Nový nájemníci či majitelé domů či bytů nemají vazbu k místu, kde žijí, vyhovuje jim velká anonymita a izolovanost. Sociálně izolovaná a osamocená rodina je potom celkově labilnější a citlivější na jakékoliv vnitřní otřesy a následně to může vyvolat rodinnou krizi. Současná rodina preferuje atomizaci členů rodiny následně s tím i dětem se umožňuje od raného věku žít svůj vlastní život bez snahy integrovat rodinný život ve smyslu plný celek.

Výrazně se změnil životní styl rodiny. Ubývá volného času, životní styl má konzumní charakter. Výrazně se omezují aktivity realizované společně, jako jsou pohybové aktivity, volnočasové, návštěva kulturních akcí, výlet do přírody a podobně.

Současné pojetí rodiny nám mnohdy předestře základní pedagogický problém a to, že základní funkce rodiny se dostávají do pozadí, anebo že důležité funkce rodiny přebírají jiné instituce (např.: média, škola, některá ústavní zařízení). (KRAUS, B., 2012)

2.4 Anomie současné rodiny

Pojem anomie se objevil v sociologické teorii Emila Durkheima jako výraz pro stav sociálního chaosu. Použijeme-li tento pojem k současné rodině, je třeba si uvědomit skutečnost, že současná rodina má prvky anomie ale nutno zdůraznit, že pouze v komparaci s tradiční (normální) rodiny. Normální rodina v tomto pojetí představovala homogenní sociální skupinu společně žijících osob nejčastěji rodičů a dětí ve společné domácnosti. V souvislosti se srovnáním k tomuto definičnímu vymezení se jedná v současné moderní rodině o nové charakteristiky. Sám Durkheim v souvislosti s krizí rodiny uvedl, že se více méně jedná o fikci, neboť rodina má už po několik století stejné rysy a problémy. Současné pojetí krize rodiny je charakteristické tím, že dochází k procesu privatizace rodiny a socializaci rodiny. Privatizace představuje stahování se do soukromí a socializace v pojetí Durkheima představuje zvyšující se míru zasahování státu a jiných institucí do rodiny.

Pokud budeme uvažovat o změnách v současné rodině, dostáváme se do konfrontace s otázkou, zda jde o odchýlení od normy v souvislosti s vývojem rodiny podle tradičních norem.

Bez ohledu na historický vývoj rodiny a pojetí krize rodiny je třeba si uvědomit, že postmoderní společnost je typická nedostatečnou sociální kontrolou a ta má za následek nedostatečnou sociální regulaci, sociální korozi a v neposlední řadě sociální anomii. (ONDREJKOVIČ, P., 2000).

Pro charakteristiku současné sociální situace, je nezbytné charakterizovat determinanty, které ovlivňují společnost. Obecně k těmto vlivům patří sociální normy, vzorce chování, sociální řád a zákony. Typickým znakem současné společnosti s anomickým akcentem má odklon od náboženských norem a porušování tradičních hodnot v náboženském kontextu. O anomii můžeme hovořit i v souvislosti se slábnoucí sociální kontrolou a nedostatečnou sociální regulací.

Už v polovině 20. století se v sociologii objevila takzvaná anomická škála, která ověřovala prvky anomie v rodinném systému, mezi typické znaky této škály lze zařadit tyto prvky:

- 1.) Jedinec má pocit, že vůdce skupiny (v případě rodiny) jeden z rodičů je lhostejný vůči jeho potřebám.
- 2.) Jednotlivec vnímá sociální řád v rodině jako nestálý a nepředvídatelný.
- 3.) Jedinec vidí, že cíle, kterých dosáhl, nebo cíle které dosáhli jemu podobní, se od něho samotného vzdalují.
- 4.) Jedinec cítí, že jeho život nemá smysl.
- 5.) Jedinec se domnívá, že se už nemůže opírat o bezprostřední, osobní vztahy ve společnosti a už vůbec ne v rodině. (SROLE, L., 1956)

Pro současný svět a postavení rodiny v tomto světě je možné uvést několik dimenzí anomie tak, jak je publikuje. (ONDREJKOVIČ, P., 2012)

Patří mezi ně tyto aspekty:

- svět je dnes tak komplikovaný, že se v něm dnes už člověk nevyzná, pokud to dnes člověk chce skutečně někam dotáhnout, je nucený dělat věci a chovat se tak, že to v zásadě není správné a především, že je to v rozporu s jeho svědomím
- člověk se často cítí osamělým
- moje práce mě vlastně nebaví, ale musím jí vykonávat, abych prostřednictvím toho získal věci, které chci a hlavně je potřebuji
- na většině dnešních těžkostí v mikrosociálním, mezosociálním či makrosociálním světě nemohu mnoho změnit

Výše uvedené indikátory jsou podle Ondrejkooviče příčinou nervozity, podrážděnosti, pocitu viny. V souvislosti s nimi vznikají starosti a obavy. Lidé jsou zmatení, narůstá u nich řada psychosomatických problémů, vyčerpanost a únava. I to jsou fragmenty, které dokreslují anomii současné rodiny.

3 DÍTĚ V SOUVISLOSTECH VYBRANÝCH SOCIÁLNÍCH PROBLÉMŮ

Jedno z nejdůležitějších míst sociální pedagogiky náleží zcela jednoznačně rodině, respektive současné rodině, která vykazuje řadu disfunkcí. Sociální pedagog má ve vztahu k rodině velmi významné místo. Řeší především situaci dítěte v rodině, která vykazuje disfunkci a snaží se pomáhat nejen dítěti, ale i dalším členům rodiny.

Mnoho současných rodin potřebuje odbornou pomoc zvenčí, neboť nejsou schopny z různých příčin samostatně řešit negativní jevy, které jsou pro ně obtížné, těžké, destruktivní a patologické. Tyto jevy ohrožují rodin, jako celek ohrožují její základní funkce a sociální vztahy mezi členy rodiny zvláště mezi dětmi a rodiči.

Dětství má mnoho současných dětí spojeno s křivdou neklidem, špatným pocitem, bezpečí v rodině, nedostatkem lásky a také mnohdy bídou a utrpením. Mnoho dětí v současné společnosti žije v rodinách na pokraji životního minima, v rodinách neúplných a v rodinách, kde se vyskytuje alkoholový problém či jinak patologický jev. Takové rodiny vykazují prvky strukturální desorganizace. Chudobou jsou postiženy převážně rodiny neúplné, rodiny nezaměstnaných a rodiny mnohodětné. Rovněž zaznamenáváme problémy ekonomického typu u rodin kde je výskyt alkoholu, kde matky samy vychovávají dítě a s hlediska profesního jsou na hranicích chudoby, rodiny bývalých zaměstnanců v zemědělství. V takových rodinách se mohou objevit i jevy jako nedostatek jídla, podvýživa, nedostatek podmínek k učení, k zábavě, tyto děti mají omezenou účast v zájmových a kulturních organizacích. V neúplných rodinách či v rodinách, kde jeden z rodičů zemřel, se objevují velmi těžké situace pramenící z nedostatku emociálních podnětů. Je zde patrný deficit výchovný i materiální a tyto děti nejsou dostatečně opečovávané. Smrt rodiče je vždycky velmi těžkým životním traumatem, které vede k trvalým změnám v osobnosti dítěte a k jeho změnám ve vztazích k jiným osobám, rovněž tak rozvod rodičů je velmi traumatická situace zvláště pro nejmladší děti což se odráží v jejich prožívání a ve velmi brzkém vztahu k úřadům či soudům, neboť jsou účastny tyto děti velmi napjaté emociální situaci. Dítě v neúplné rodině nevytváří dostatečné vztahy po stránce emociální s druhým rodičem (tím, který zůstal) a trpí psychickou bolestí, ať už jde o smrt rodiče či rozvod rodičů.

Specifickou kategorií neúplných rodin jsou rodiny takzvané biologicky neúplné, kdy od narození dítě žije s vědomím, že v jeho rodině není místo pro druhého rodiče a nehledá a také nevytváří tyto vztahy s ním. V takových situacích se bydliště dítěte respektive místo,

kde dítě žije, stává místem, kde nedochází k pocitu bezpečí a dítě nemá pocit milovaného dítěte. Pro dítě je to velmi obtížný proces, ve kterém se kumulují negativní prvky, které budou v jeho následném životě významnou determinantou životní dráhy. Totéž platí i pro typ rodiny, kde se vyskytuje nějaké patologické chování jako je například: násilí, kriminalita, alkoholismus, zneužívání fyzické či psychické a podobně. Dítě v takové rodině velmi obtížně prožívá tuto situaci a stává se zakřiknuté, zamlklé, ustrašené a odsunované.

Samota dítěte je chápáno jako specifický druh individuálního a subjektivního způsobu prožívání, kdy dítě je pesimistické, neprojevuje se emocionálně a je ve stavu sociální izolace.

Pokud se v rodině kumuluje více problematických situací, vzniká takzvané pole zvýšeného rizika a to je velmi negativní situace, která ovlivňuje výchovu, vzdělávání, zdraví i život dítěte. Každodenní život současné rodiny nám vyplňují masmédiá a multimédiá, ty se stávají nedílnou součástí života rodiny. Kontakt členů rodiny s televizí, počítačem, internetem je každodenní a trvá mnoho hodin. Pro analýzu současné rodiny se z hlediska sociální pedagogiky otevírá otázka: Zda a v jaké míře je možné elektronická média využít v procesu výchovy? Kdy je možné hovořit o tom, že elektronická média pomáhají vychovávat? Nebo výchovu ohrožují. Ta samá otázka se v sociální pedagogice otevírá i u rodičů či výchovu dítěte realizovat prostřednictvím elektronických médií či nikoliv. Výzkumy v této oblasti nejsou příliš bohaté, ale přesto nám ukazují, že není velký zájem rodičů do výchovy komponovat funkcionální vlivy médií a rovněž nám výzkum naznačuje, že využívání médií v rodině je velmi různorodý.

Svět, ve kterém žijí současné děti je rozporuplný, mnoho dětí, dříve než poznají pozitivní stránku rodinného života, se setkají s těžkými rodinnými problémy, problémy lokálního prostředí, ale i světovými problémy. Stále větší skupina dětí je na hranici chudoby, mají pocit strachu, nedostatek lásky a kdokoliv z jejich okolí je vystavil násilí. Není pravdou, že tyto děti se potom stávají mnohem dříve dospělými. Stávají se spíše lidmi bezradnými a s pocitem křivdy a nespravedlnosti i žijí. V dospělosti sice žijí ve světě dospělých, ale na tento svět se dívají vlastníma očima a na základě zkušeností, které prožily. Takoví lidé potřebují pomoc druhých i v tomto kontextu je možné delegovat sociální pedagogiku jako kvalifikovanou disciplínu k jejich aktivizaci.

Nepochybné je konstatování, že rodina je prostředím, ve kterém dochází k vývoji nejdůležitějších mezilidských kontaktů. Rovněž tak vztahové a rodičovské otázky jsou v tomto období důležité a jsou významným momentem ve výchově dítěte v rodině.

Výzkumy potvrdily, že ve správně se vyvíjející rodině je nutná přítomnost obou rodičů. Rodina je předmětem zájmů nejen pedagogiky, ale i psychologie a sociologie. Tento trend, kdy se rodina stává předmětem zájmu, se objevil v 70. a 80. letech minulého století, v této době američtí výzkumníci potvrdili, že psychologická důležitost a fyzická přítomnost otce v rodině je nedocenitelná. Rovněž polská sociální pedagogika v odborné literatuře problematiku otcovství staví jako prioritu výchovné dráhy dítěte.

Rodina jako pojem je užívaný ve slovníku každého člověka a každé společnosti. Je to pojem užívaný jak ve vědě, tak v obecném slovníku každodenního života. Rodina představuje primární skupinu, která je tvořena manželským párem a dětmi. Tato primární skupina vzniká spontánně, z osobních neformálních motivací a výsledkem tohoto procesu je plánovaný vznik společného soužití. Rodinu ze sociologického hlediska chápeme jako skupinu ale také jako sociální instituci. V prvním případě tedy jako skupinu je to soubor příbuzných členů, kteří bydlí buď pod jednou střechou, anebo i rozprostřeně ale tvoří onu rodinnou pospolitost. Druhá kategorie, která chápe rodinu jako instituci lidského společenství má za cíl uspokojovat základní materiální a životní potřeby členů rodiny, má se starat o výchovu dětí.

Pro správný rozvoj dítěte je nutností uspokojovat jeho potřeby, které se mění s věkem. Rodina je přirozeným prostředím sociálně-výchovným. Dítě v takové skupině navazuje první kontakty s jinými lidmi, získává první sociální zkušenosti, které se stávají základem pro jeho osobní i sociální rozvoj. Mezi základní funkce, které rodina plní lze zařadit mimo ty, které byly již v úvodním textu vydefinovány ještě následující:

- materiálně-ekonomická
- psychohygienická
- socializační
- reprodukční
- hospodářskou
- sexuální
- kontrolní
- kulturní
- náboženskou

- rekreační

Rodina je místo pro řešení vlastních problémů, které vytváří větší trvalost a soudržnost tohoto soužití. Taková rodina je funkční rodinou. Uspokojuje potřeby fyziologické, bezpečí, sounáležitosti, štěstí, lásky a vzájemné pomoci.

Stále častěji se však setkáváme s rodinami, které z různých příčin nemohou plnit některé své funkce, a proto takové rodiny nazýváme disfunkční. Je to stav, kdy minimálně jedna ze základních funkcí rodiny není plněna. Tato disfunkce může mít charakter částečný, nebo úplný. Do projevů takové patologie lze zařadit kriminalitu, hazard, prostituci, narkomani, psychickou nemoc či jinou fyzickou nemoc apod. Nutno mít na paměti, že hloubku rodinné krize ovlivňují charakteristické osobnostní rysy jednotlivých členů rodiny a jejich schopnost zvládat krizové situace.

Za disfunkci rodiny považujeme rovněž situaci, kdy dochází k emocionálnímu zanedbávání zejména dětí. Nepříznivá atmosféra naplněná řadou konfliktů uvnitř rodiny a zároveň nízká úroveň rodinné sounáležitosti mají negativní vliv na rozvoj dítěte. Většina mladistvých pachatelů trestných činů je vychovávána v domácnostech, kde se kumulují tyto negativní vlivy. Jsou to zejména vzorce kriminálního chování, alkoholismus rodičů, nebo příbuzných, nedostatek emocionálních podnětů v rodině, agresivní chování, problematický životní styl jednoho z rodičů, nedostatek sociálních pozitivních vzorů zejména ve vztahu k práci a realizování sociálních rolí. Významně negativně působí neadekvátní výchovné metody, nízká kulturní úroveň rodiny, neúplná rodina, nezaměstnanost rodičů, jejich nízký stupeň vzdělání, nedostatek materiálních prostředků, nedostatek zkušeností s prací v určitém oboru (nejhorší je situace, kdy tento deficit vykazují oba rodiče). Disfunkční rodina se stává zdrojem zla, napětí a frustrace. Vede k výskytu problémového chování dítěte, které si neví rady se školou a školními povinnostmi, mají problémy v kontaktech s vrstevníky a neumí se přizpůsobit např. školnímu řádu. To vzbuzuje problémy v emocionální sféře. Děti jsou výbušné, zlobivé, podrážděné, nejisté a nevěří si. Vykazují asociální chování, které evidentně vede k častým potyčkám, bitkám, vedou k ničení předmětů, množí se útoky za použití násilí, ubližují zvířatům a mají rizikové chování ve vztahu ke svému zdraví. Zcela evidentně jsou to děti, které zanedbávají osobní hygienu a také to jak vypadají. (KAWULA, S., MACHEL, H., 1998).

3.1 Rodina z pohledu sociální pedagogiky

Helena Radlinská, jako významná představitelka polské sociální pedagogiky upozornila na její velmi široký kontext a to nejen teoretický, ale i praktický. Definovala sociální pedagogiku jako praktickou vědu, která se rozvíjí na bázi křížovatky mnoha věd o člověku (biologické, sociální vědy, etika, historie, kultura) a díky vlastnímu pohledu na věc lze z těchto disciplín modelovat sociální pedagogiku. Takto lze sociální pedagogiku chápat jako vzájemně propojené vztahy mezi jedincem a prostředím v jednotlivých etapách jeho života.

Podobnou koncepci sociální pedagogiky preferoval i Wreoczinsky, který tvrdil, že sociální pedagogika se opírá o empirické výzkumy a na základě této empirie analyzuje vlivné vlivy v prostředí. Takto pojatá sociální pedagogika tvoří široké spektrum teorie i praxe.

Současné pojetí sociální pedagogiky je prezentováno prostřednictvím Evy Marinovitz – Hetki. Sociální pedagogiku definuje jako reflexi nad reflexí. Tedy jako cestu směrem k transverzálnosti. Ta je vnímána dvojrozměrně:

- 1.) jako vytváření interdisciplinární disciplíny, která má významné místo v analýze přístupů k jednotlivým disciplínám
- 2.) jde o specifický metodologický postoj, který vzniká na základě nedostatků v poznání.

Takovéto transverzální pojetí sociální pedagogiky je velmi přínosným konceptem pro analýzu rodiny, jako sociální instituce. Rodina se v odborné literatuře definuje s různých úhlů pohledu. Rodina je primární skupina, tedy skupina lidí, kteří vytváří svým dílčím přístupem celistvost rodiny. Rodina je také základní společenská skupina, protože charakteristickým znakem rodiny je silné vzájemné a dlouhotrvající vytváření vztahů a také bezprostřední osobní vztahy nasycené emocemi mezi jednotlivými členy skupiny. Rodina má svoji vnitřní strukturu a svoji vlastní hierarchii. V rodině se setkáváme s vysokým stupněm angažovanosti všech členů rodiny, a tato angažovanost má vlastní cíl. Rodina je skupina o vysokém stupni privátnosti i přesto, že podléhá sociální kontrole. Rodina se opírá o standardy, vzory, normy a vzájemné vztahy mezi členy rodiny a jinými lidmi. Rodina vytváří společnost společně žijících lidí, kteří mají stejné příjmení a jsou si velmi blízcí v materiální kulturní i duchovní sféře. V neposlední řadě je rodina vnímána jako instituce, ve které pokračuje biologická linka rodu.

V institucionalizovaném pojetí rodiny lze analyzovat z jedné strany uspokojování individuálních potřeb osob žijících ve stejné společnosti a z druhé strany uspokojování potřeb sociálních, neboť rodina nám udržuje demografickou rovnováhu společnosti a nedílnou součástí rodiny je i socializace jejich potomků a tím vytváření celé nové generace.

Všechny osoby, které vytvářejí rodinu, vytváří zároveň sít vzájemných reakcí. V takovém rodinném prostředí má každý člen svoji vlastní individualitu a samozřejmě nosí v sobě prvky celého systému. Mezi osobami v rodinném systému existují i různé druhy vztahů. Na strukturu rodiny lze aplikovat teorii systémů a zdůraznit, že pokud v rodinném systému změním jeden element tak důsledkem toho bude řada dalších změn ve fungování rodinného systému. Systémové pojetí rodiny má charakter cirkulární, je to kruhový proces, který nemá viditelný počátek ani konec. Zde těžko identifikujeme situaci, či chování bylo příčinou a či následkem. Takovým příkladem může být rodina, ve které otec nadměrně pije alkohol a tvrdí přitom, že pije proto, že jeho žena je stále podrážděná a žena zase tvrdí, že je podrážděná stále více, když její muž přichází domů pod vlivem alkoholu. V systémovém pojetí se obtížně hledají příčiny nežádoucího chování, a proto je nutné náležitě porozumět vzorcům chování v rodině a vzájemným interakcím. Teprve potom můžeme přijmout myšlenku příčinnosti tohoto cirkulujícího systému a nutí nás to hledat prvky, které znamenají řešení situace právě tady a teď, protože minulost je obsažena již v procesech minulých a ty se mnohdy stírají uprostřed rodinného systému.

Rodina také vykazuje prvky homeostatické skupiny, to znamená, že je schopna do určité míry udržovat vnitřní rovnováhu. Tento princip je nutný neboť nám omezuje vznik dezintegrace rodiny. Díky schopnosti udržet systém rodiny se v rámci systémové teorie tvrdí, že rodina má přirozené tendence přežít.

Do rodiny jako rodinného systému náleží, také řada podsystémů mohou je tvořit rodiče, děti, prarodiče. V systémovém pojetí rodiny je každá osoba částečně celkem a celkovitě částí. Rodina má podsystémy mající elastické hranice, rodina realizuje určité úkoly, umožňuje blízký kontakt mezi členy rodiny. Správný rodinný systém je systém otevřený, elastický a neopakovatelný. Zdravý rodinný systém, vytváří možnosti rozvoje každému členu rodiny, uspokojuje jeho potřeby zvláště emocionální a zachovává správnou míru rovnováhy mezi jedincem a skupinou, mezi skupinou a společností, ale především mezi závislostí a autonomií.

3.2 Sociálně pedagogická práce s rodinou

Práce s rodinou je v současnosti vnímána jako práce se specifickou skupinou, která podléhá permanentním a hlubokým změnám jak vnitřní struktury tak vztahům z vnějšku. Pro sociálního pedagoga je rodina specifickou výzvou, jak co se týče práce praktické tak výzkumné.

Ve spektru pohledů sociálních pedagogů je práce s rodinou typ činnosti, která má klíčový charakter výzkumný. Taková práce má charakter systémový a vychází z nutnosti analyzovat všechny druhy rodiny, všechny vývojové směry rodiny a všechny způsoby práce s rodinou. Sociální pedagog si je vědom vlivem širokého spektra problémů současné rodiny musí akceptovat mnoho vlivu, které determinují rodinu a analyzovat situaci, tak aby mohl optimálně pomáhat rodině. Významným prvkem práce s rodinou je systematická, vedle tohoto charakteristického principu nutno zdůraznit i dlouhodobost a možnost měření efektů odborné práce. Pouze systematické, dlouhodobé a záměrné vytváření intervencí ze strany sociálního pedagoga nám dává šanci na efektivní a reálnou práci s rodinou. Sociální pedagog musí mít na paměti, že každá rodina je individuální skupinou a je svým způsobem ojedinelá. Pouze takový pohled nám garantuje, vytvoření adekvátního programu pomoci rodiny. Velmi důležitým elementem práce s rodinou je akceptace její hodnoty. Rodina je velmi cenným prostředím, ve kterém se integrují originality osobnosti a nelze ani tyto osobnosti ani rodinu ničím jiným nahradit. Do devadesátých let minulého století byla rodina svým způsobem degradována, co se týče výskytu jakýchkoliv problémů a její fungování. V případech jakýchkoliv problémů bylo rezignováno s jakoukoliv prací s rodinou (například dítě bylo umístěno do ústavní péče apod.) Dnešní situace je zcela jiná, rodinně je vrácena její hodnota. To se také projevuje v různých formách práce s rodinou. Sociální pedagog může postupovat integrační strategií při práci s rodinou, také lze postupovat terapeutickou strategií, anebo může do celého rodinného systému vstoupit tří-sektorovou formou pomoci. Nelze ale zapomenout na svépomoc rodiny, to je také cesta pomoci rodině buď svépomocí nebo prostřednictvím dobrovolníků. Sociální pedagog při analýze strategie jak pracovat s rodinou je povinen diagnostikovat kvalitu komunikace v rodině tato komunikace je velmi důležitou součástí fungování rodiny. Pokud je komunikace správná, hodnotná a obsahuje skutečně kódy otevřené komunikace v rodině. Vede k výrazně efektivnější práci s rodinou. Specifická, odborná komunikace umožňuje rodině poradit si s mnohými problémy, stresy a těžkostmi, které se objevují v rodinném fóru. Schopnost poradit si s vnitřními problémy

rodiny znamená pozitivně diskutovat o situaci v rodině s ohledem na prvky vnější, které mohou mít charakter stresogenního zdroje problémového fungování rodiny.

Nutno zdůraznit ještě jednu stránku práce sociálního pedagoga s rodinou jako systémem tedy stránku široce aplikované edukace rodičů jde o edukaci jejich odpovědností a svědomí za osud dítěte za jeho dětství a budoucnost v následujícím životě. Je to rodič, který je odpovědný za vytváření permanentního podnětného prostředí v rodině, v procesu výchovném a socializačním. Rodič je garantem sociálně pedagogické práce s rodinou.

V odborné literatuře se stále opakuje problém analýzy vlivu médií a jejich využívání v práci s rodinou. Pokud média budou pozitivně orientována na pomoc sociálnímu pedagogovi v práci s rodinou, to můžeme hodnotit jako konstruktivní strategii s výrazným efektem pro rodinu. Je zde pouze jedna základní podmínka: média musí akceptovat hodnotu, originalitu, jedinečnost a nadčasovost rodiny a ukazovat ji v pozitivním světle na svých fórech.

3.3 Filosofie náhradní rodinné výchovy

V klasické sociální pedagogice často pracujeme s konceptem výchovy lokální a výchovy prostředí. Toto prostředí je označováno za fundamentální cíl sociální pedagogiky a výchova z hlediska prostředí je procesem neformální výchovy dětí mládeže a dospělých, při které se uspokojují lokální potřeby.

Sociální pedagogika se ve svém historickém vývoji vždycky věnovala prostředí respektive výchovnému prostředí. Významní tvůrci sociální pedagogiky zdůrazňují, že výchovným prostředím člověka není jen to co se děje v jeho bezprostřední blízkosti, ale všechno to co ho ovlivňuje díky vlivům politickým, hospodářským a jiným. Výzvou sociální pedagogiky v současném světě je analýza mezilidských vztahů a zároveň využívání invence a tvořivosti, které se rozvíjejí na bázi sociálních aktivit a iniciativ. Nedílnou součástí takového procesu jsou hodnoty, které vytváří základní prostředí vychovávaného jedince vychovávaného k humanizaci. Prostředkem takové výchovy je dialog a spolupráce – to se týká nejenom jedinců, skupin a institucí, ale také různých oblastí společenského života, souhrnně lze říci, že na různých stupních mikro, mezo a makrosociální struktury. Při analýze současného vědění o člověku a společnosti nemůžeme hovořit o výchově ze strany prostředí bez nutnosti zdůraznit dva základní procesy a to konkrétně emancipaci autonomie takové, která garantuje člověku kvalitní život a za druhé modernizaci lokálního prostředí člověka, ve

kterém člověk uspokojuje svoje potřeby. Takovéto pojetí vyžaduje odvolání se do široce pojatého humanismu s akceptací kritické teorie a teorie modernizace. Takto rozvinutá společnost dopadá, svými vlivy i na strukturu a vlivy rodiny. A ne každá rodina je schopná vykonávat své základní funkce ve vztahu k dětem pak nastupuje náhradní rodná výchova, kterou můžeme globálně označit jako výchovu, která je realizována mimo rodinu v domě pečovatelů a to jak krátkodobě, tak trvale prostřednictvím pečovatelů, kteří mohou, ale nemusí být v příbuzenském poměru s dítětem, které u nich či v instituci žije stále či na časově omezenou dobu. Toto tvrzení je stručně parafrázováno z mezinárodní definice náhradní rodinné péče, kterou vytvořila skupina anglo-kanadských vědců specialistů v oblasti programu pro rodiny, a která koordinuje projekt analyzující systém náhradní rodiny ve 22 zemích světa.

Paradigmata sociálních změn velmi intenzivně ovlivňují rodinu a vytváří nutnost zavedení náhradní rodinné výchovy. Můžeme analyzovat dvě paradigmaty těchto změn:

- 1.) Je to změna ekonomicko-politického systému čili paradigma transformace, které se koncentruje na přechod od monocentrálního do polycentrálního typu společnosti lépe řečeno do pluralistického uspořádání fungování společnosti
- 2.) Paradigmatem je změna systému péče o dítě, čili reforma jako paradigma globalizace, která se opírá o integraci do celosvětového systému politického, ekonomického či kulturního.

Sociální pedagogika vznikla jako reakce na těžkou sociální realitu na problémy v oblasti edukace, kultury a nárůst mnoha sociálních problémů a jevů. Sociální pedagogika se v zásadě rozvíjí pod vlivem potřeb jednotlivce a sociálních skupin. Existují rovněž meta-teoretické základy sociální pedagogiky, které mají svoje zdroje v koncepcích teoreticko-praktických.

Činnost náhradních rodičů či institucí náhradní péče je spojena s preferencí hodnotového systému a mnohdy reaguje na potřeby lokálního prostředí, ve kterém rodina žije. Sociální pedagogika je disciplínou, která vypracovává způsoby pomoci podpory, v dosahování stavu normality. Sociální pomoc pro rodiny náhradního typu představuje jakési partnerství ve prospěch dítěte v rámci interdisciplinárních skupin specialistů. Z pohledu jedince to přináší řadu problémů, které je nutné v širším kontextu analyzovat.

3.4 Typy pomoci problémové rodině

V souladu s pragmatickým pojetím disciplín, které se snaží pomáhat problémovým rodinám je preferován přístup multirezortní. Tento názor je potřeba analyzovat z mnoha úhlů pohledů a dominantním pohledem je etiologie vzniku problémů v rodině. Od této etiologie se potom odvíjí intervence směrem k rodinám, a pokud tyto rodiny mají mít, jakoukoliv naději na nápravu musí mít stanovení etiologie vzniku problému ten nejpreciznější charakter. Pro reálné uzdravení určité situace v rodině je nutné postupovat odborně v rovině sociální právní, medicínské, psychologické a samozřejmě i pedagogické. Nutností této diagnostiky je zaměření na sociální kontext rodiny a také na sociální souvislosti nápravy rodiny. Možností pomoci je mnoho, již dříve byla zmíněna multirezortní strategie pro intervenci vůči problémovým rodinám a v rámci pomoci takovýmto rodinám je důležité se zkoncentrovat na následující možnosti:

- sociální pomoc, která je v tomto případě myšlena jako pomoc materiální
- pomoc psychologická
- sociální poradenství a sociální asistence
- náprava psychického zdraví
- činnost právní a administrativní
- intervence medicínská
- krizová pomoc
- pomoc a pedagogické poradenství
- rodinné poradenství
- intervence do oblastí rodiny s cílem změnit názor rodiny na něco
- rozvoj neformální sítě pomoci rodině
- animace sociálních kontextů problémových rodin ve smyslu animace lokálního prostředí

Multirezortní aktivity vůči problémovým rodinám jsou v současném pojetí sociální pedagogiky samozřejmostí a vytváří jisté paradigma – lépe řečeno tento typ pomoci se stává standardem. Většina odborníků už akceptuje tento multirezortní přístup a snaží se o vzájemnou profesionální spolupráci. Tato spolupráce je směřována k pomoci problémovým

rodinám a to je cíl mnoha odborníků. Tato multirezoltní a zároveň interdisciplinární intervence se po mnoha letech zkušeností ukázala jako nejefektivnější a lze hovořit o typu pomoci označované jako multirezoltní-sociální pomoc. Takováto pomoc přináší pozitivní pocity a perspektivy rodiny také jisté benefity. Mezi tyto benefity řadíme následující argumenty:

- rychleji a snadněji se přistupuje ke konkrétní činnosti v problémové rodině a tato činnost má proaktivní charakter.
- rychlejší dostupnost různých služeb pro problémovou rodinu
- redukuje se situace, kdy dítě je separováno od problémové rodiny
- dochází k časově delší péči v problémové rodině a odborníci v tomto ohledu mají holistický přístup v odborné práci
- snižuje se strach a řada jiných psychologických bariér, které negativně ovlivňují intervence profesionálů
- snižují se náklady na ekonomickou pomoc
- snižuje se stupeň profesního vyhoření u pomáhajících profesí

(JAROSZ, E., 2008).

3.5 Formy pomoci rodinně v obtížné situaci

Současná společnost je společností obdoby transformace a hovoříme o ní jako o společnosti rizika. Občas se setkáváme v odborné literatuře i s konstatováním že současná rodina je vlastně rodinou rizika. Je to výsledek mnoha změn, které rodina v posledních letech zaznamenala, jak co se týče vzniku rodiny trvání rodiny. Její velikosti, podmínek život a v neposlední řadě zdravotním stavem členů rodiny jakož i způsobů realizace jejich základních funkcí. Každodenní existence rodiny sebou přináší řadu závažných sociálních situací. Výsledkem těchto situací je výrazné snížení pocitu bezpečí v rodině, což pramení ze snížení pocitu sociálního bezpečí. Stále více nás ovlivňuje strach u nezaměstnanosti, bídy, s politického napětí a mezinárodní situace. Registrujeme nárůst počtu rodin částečně nebo trvale neúplných. Objevuje se nový sociální jev samostatné mateřství a makrosociální jev migrace za výdělkem. Liberalizují se pohledy v oblasti etiky. Mění se styl rekreačního trávení volného času a mění se i kulturní úroveň členů rodiny. Stále větší počet rodin se se-

tkává s problémy se kterým i si nedokáže poradit. Vedle problémů obecně ve společnosti známých výrazně ovlivní život rodiny i nemoc, úmrtí v rodině, dopravní nehoda, úraz apod. V rámci takového pojetí problémové rodiny se stále více objevuje názor na nutnost pomoci s pohledu sociálních věd a sociální pedagogiku tím nevyjímaje. Narůstá potřeba intenzivní sociální pomoci a také pomoci v procesech socializačních a výchovných.

Cílem současné pomoci z hlediska sociální pedagogiky je stále silnější akcent preferovat takové formy práce s rodinou, které by nezažaly vzniku závislosti na instituci pomoci, ale aby společným přístupem pedagoga a rodiny se hledaly takové způsoby, kde se problémová rodina či krizová situace dá řešit za pomoci svépomoci. Taková činnost však vyžaduje některá specifika. Taková práce musí být prováděna v lokálním prostředí, ve kterém daná rodina žije a domácnost musí být vnímána jako celistvý organizmus. Všichni členové rodiny jsou povinni se zúčastňovat intervence, která má za cíl aktivně zapojit členy rodiny do procesu nápravy. Odborná práce musí být prováděna za pomoci metod, kterým je rodina schopna porozumět a akceptovat je. Důležitým prvkem takové práce je odvolání se k silným stránkám daného prostředí a konkrétní rodiny a to proto, aby se utlumily slabé stránky či deficity konkrétní rodiny.

Takováto sociální pomoc je realizována jak prostřednictvím administrativních orgánů státní správy ve spolupráci se sociálními institucemi, církví, sdruženími, nadacemi a rovněž pracovníky – dobrovolníky a v neposlední řadě fyzickými i právníckými osobami.

Cílem těchto napomáhajících aktivit je vytvoření bezpečné sociální sítě, která reaguje na procesy ekonomické a procesy pauperizace (jedná se o procesy ekonomického znevýhodňování určitých sociálních skupin, např. senioři, postižení, matky s dětmi apod.). Sociální analýzy nám ukazují, že stále větší podíl domácností žije na hranici životního minima. To je velmi sociálně nepříznivá situace příčiny v tomto okamžiku již nebudeme analyzovat, víme však, že se jedná o nezaměstnanost, nízké výdělky, mnohodětné rodiny a podobně.

V širším kontextu rodiny tyto sociální problémy způsobují také nerovnost vzdělávacích šancí, jakož i dostupnost kulturních zařízení apod. významný negativní vliv je možné sledovat v péči lékařské. To vše vede k celkové izolaci rodiny a jakési stigmatizaci takovéto rodiny.

V některých zemích jako reakce na sociální a ekonomickou situaci mnoha rodin dochází k rozvoji takových forem pomoci, ve kterých se například zdarma vyživují děti problémových rodin ve školách, jedná se o pomoc formou sponzorovaných přesnídávek a formou

nabídky učebních pomůcek a oděvů. Pomoc formou doučování dítěte, pomoc formou nalezení zaměstnání pro rodiče a v neposlední řadě pomoc formou financování letní rekreace dětí a mládeže. Vedle finanční pomoci pro problémové rodiny je důležitá i pomoc psychická a duchovní. Takovou pomoc mohou rodiny získat v rámci individuální sociální práce. V rámci psychologické pomoci v krizové pomoci. Významnou pomoc nabízí i své pomocné skupiny AA – anonymní alkoholici. Významnou pomocí je i vytváření systémů středisek pomoci, které zabezpečují pečovatelské služby rehabilitační rekreační a podobně. Do tohoto systému patří i domy sociální pomoci, které se věnují osobám vyššího věku, invalidům a osobám osamoceným. Důležitou součástí jsou i služby pečovatelské a v neposlední řadě pomoc právní. Při vyřizování různých právních situací věcí.

Vedle státních institucí, které se věnují pomoci rodině, nacházíme v lokálním prostředí řadu organizací nestátních a charitativních. Tyto organizace nejčastěji poskytují finanční a věcnou pomoc (oděvy, svačiny, obědy v jídelnách a pod) dále se orientují na medicínské poradenství, na pomoc při léčbě a rehabilitaci, jakož i v procesu resocializace pokud se jedná o člověka po výkonu trestu, odnětí svobody či člověka, který bojuje se závislostí.

Velmi široké pole působnosti pro rodiny problémového typu nacházíme u různých církví, např. charitativní činnost katolické církve spočívá v pomoci lidem chudým, osamoceným, starým, bezdomovcům a postiženým. Rodinné poradenství je také jedna z aktivit této církve. Katolická církev se věnuje také pomoci osamoceným matkám v těžké životní situaci a v pomoci osobám, které bojují s alkoholismem.

Závěrem lze konstatovat, že současná rodina, která se potýká s mnoha těžkostmi, je institucí kterou musí společnost uchránit. K rodině směřuje pomoc, která se efektem odrazí až mnohem později často v následující generaci. Současná sociální situace našeho postmoderního světa sebou přináší taková rizika, která nemůžeme nechat bez povšimnutí, a sociální pedagogika se v tomto ohledu stává významným prvkem v systému pomoci. (MAJ, B., 2008).

4 SOCIÁLNÍ PATOLOGIE V KONTEXTU RODINY

Agrese, násilí a netolerance

Člověk na počátku třetího tisíciletí žije ve světě informací a masmédií, která jsou nasycena prvky násilí a agrese. Světové statistiky nám říkají, že ve 20. století bylo na světě zaregistrováno 237 vojenských konfliktů a to jsou v zásadě dvě až tři války během roku.

Efektům takovýchto objektivních faktů, které jsou masově distribuovány, je vznik syndromu ohrožení u člověka a na druhé straně zánik pocitu bezpečí. To má bezprostřední vliv na formy lidského života. Postupně zaniká instituce sousedství a objevuje se pocit osamocení, především ve velkých městech kde ohrožení vlastního bezpečí je velmi vysoké. Agrese a násilí včetně netolerance se stávají součástí života dnešního člověka, jsou to komponenty jejich každodenního života. Zde se otevírá velmi široké akční pole sociální pedagogiky, která je zaměřena na profylaktickou činnost a nápravu některých rizik současné společnosti. Jedním z hlavních otázek psychologů a sociálních pracovníků je otázka: Jakou genezi má agrese a jaký je její sociální status? Zda je agrese vrozeným instinktem nebo kulturně podmíněným jevem to je dilema, které řeší odborníci na celém světě. Podle Konráda Lorence je agrese nedílnou součástí instinktů, které ochraňují život. Ale existují odborníci, kteří agresi vnímají jako kulturně podmíněný jev a označují agresi za formu rivalizace. Agrese se takto představuje ve světě sportu, v profesní rivalizaci či ve tvořivosti.

Psychologie definuje agresi jako aktivitu, která má za cíl způsobit škodu a vytvořit situaci spojenou s fyzickou bolestí či morálním utrpením jinému člověku. Praxe nám ukazuje, že agrese je spojena s fyzickou silou a v historii lidstva se objevovala v každé etapě. Agrese je spojena se vznikem škody či se vznikem křivdy. Za agresi nepovažujeme dopravní nehodu, neboť nebyla způsobena úmyslně s cílem někoho poškodit. V rámci agrese tedy rozlišujeme agresi záměrnou (instrumentální), která směřuje získat určitý cíl na základě někoho poškodit. Takový typ agrese je typický v kriminálním chování, u násilníků a vrahů a při sportovním utkání. Druhým typem je záměrná agrese cílená, která směřuje na vytvoření škody či křivdy konkrétnímu člověku. Takovou charakteristiku má agrese sportovních fanoušků či politických extrémistů, kdy cílem je částečná či úplná fyzická likvidace protivníka prostřednictvím násilí.

V pedagogické praxi je agrese a násilí vnímáno jako realita, se kterou se setkává každý vychovatel, rodič, či učitel a s tímto faktem musí pracovat. Konec konců vzájemné vztahy v relaci učitel žák rodí různé typy agresivního chování a dokonce často může docházet k

násilí. Podle psychologů je zdrojem agrese i frustrace, tedy vztah spojený s nedosažením určitého cíle.

Nejenom škola, ale také celá společnost je na počátku tohoto tisíciletí postižena chronickým onemocněním, které je možné označit jako „neurotická potřeba úspěchu“ anebo ještě jinak „kulturní obsese vítězství“ tento trend je převážně patrný v kultuře anglosaské. U té části mládeže, která nestačí konkurenci, která nestačí požadavkům doby, se vytváří pocit prohry, mají tendenci vlastního podhodnocení, nemají pocit vlastní hodnoty a začínají využívat mechanismu útěku ze sociální reality. Pedagogové si především musí uvědomit, že odhadem 10 – 12 % populace dětí a mládeže obecně se nemůže pokoušet o žádný životní smysl v kontextu životní konkurence. Jsou to děti a mládež s určitým postižením handicapem či sociálním stigmatem a tyto děti v konkurenci neobstojí. Pro ně je prostředí rivalizace prostředím stresu a napětí. Dalších 30% populace dětí a mládeže je zařazeno do kategorie nižšího vybavení intelektuálně-somatického, pro ně je situace rivalizace rovněž velmi obtížná. Filozofie současné výchovy musí být motivována ve větší míře než doposud ideou jednotné péče a pomoci. Sem řadíme různé typy pomoci a duchovní aktivizace, které vedou k eliminaci rivalizujících postupů a netrvají z výchovného hlediska na vítězství, na úspěchu a na perfekcionismu.

Společně s agresí a násilím je zmiňována i netolerance, která v současné společnosti nabývá na síle a dostává se do pozice vládnoucí ideologie. Netolerance je výsledkem přesvědčení o vlastní dokonalosti, morální a intelektové, které nemůže dosáhnout protivník, oponent, nebo ten druhý. Vzniká svět, ve kterém jsou odnímána práva k rovnosti (rovnocennému životu). Významnou součástí pedagogiky je tedy výchova k toleranci, která by měla mít pozitivní efekt a racionální charakter. Měl by být aktivně angažovaným výchovným procesem. Tolerance a následně netolerance jsou svébytným lidským postojem, který se opírá především o hodnotový systém a reaguje na lidský život z hlediska jeho pozitiv i negativ.

Násilí, agrese i netolerance dominují v postmoderní společnosti jako prvky módnosti a dotýkají se především těch sociálních skupin, které jsou ve společnosti vnímány jako marginalizované. Jsou to především děti, ženy, senioři, osoby s postižením a jinak sociálně hendikepované. (PILCH, T., LEPALCZYK, I., 1995).

4.1 Dítě jako oběť násilí

Řada výzkumů naznačuje destruktivní charakter v užití násilí vůči dítěti a to jak v rovině individuální, tak v rovině sociální. Zcela jednoznačně se potvrdil negativní vliv na psychiku dítěte a na jeho další vývoj v životě. Násilí v rodině se stalo aktuálním problémem současnosti a je považováno za sociální problém.

Násilí vůči dítěti jako sociální problém se objevilo v 60. letech 20. století, kdy tento jev byl definován i vědecky. Řadu výzkumníků především zajímali podmínky, za kterých tento jev vzniká a to jak kulturní, sociální i ekonomické. Různé světové organizace a sdružení se věnují problematice násilí v rodině vůči dětem a vytváří univerzální standarty pro diagnostiku tohoto jevu. Z hlediska analýzy je u tohoto jevu nutné vymezit dva hlavní problémy. První z nich je vnímán jako kriminální problém a u tohoto pohledu se preferuje represe vůči rodičům a druhé stanovisko říká, že problém je třeba řešit za pomoci řady intervencí a rodiče edukovat aby si uvědomili závažnost tohoto jevu.

V řadě států lze vysledovat preferenci zaměřenou na ochranu dítěte před násilím a tento druhý typ je žádoucím způsobem řešení. Obsahuje také různé formy výchovných intervencí v rizikových rodinách a vyhledávání problémových rodin s vysokým rizikem výskytu násilí.

V analýzách WHO je věnována pozornost k eliminaci násilí na dětech a je vyzdvihována populární forma preventivních aktivit, jakož i nápomocné strategie. Tyto vstřícné kroky jsou v populaci mnohem více akceptovány než represe. WHO zdůrazňuje zejména různé formy profylaktických intervencí, které jsou zaměřeny na aktivity napomáhající rodině (trénování rodičovství, návštěvy v rodinách, pomoc rodině). Vedle těchto aktivit je zdůrazňována i rovina zdravotní, kde významnou roli hraje systém zdravotnictví a zdravotnických služeb, které mohou detekovat výskyt tohoto jevu. S tím je spojen i přístup terapeutický, který je adresován směrem k oběti, ale také k pachatelům a k svědkům. Nelze v tomto ohledu opomíjet preventivní programy ve škole, výchovné lokální kampaně mající preventivní charakter a programy, které budou reagovat na změny státní sociální politiky, které mohou přinést zvýšený výskyt násilí. Za rizikové pachatele jsou považováni rodiče, kteří byli dříve ve výkonu trestu, odnětí svobody či jsou jinak trestáni těmto je často věnována terapie s cílem změnit jejich agresivní chování.

Od 60. let minulého století se problematika násilí vůči dítěti vykrystalizovala do několika fází a to i vzhledem k preventivním aktivitám. První fáze probíhala v letech 1962 až 1980

v USA. V této době se rozvíjela především snaha pochopit tento problém jako sociální a také jako vědecký. Druhá fáze je také situována do USA v období 80. let 20. století a dominantním znakem této fáze byl rozvoj služeb a institucí, které realizovaly řadu profesionálních aktivit. Tato snaha se v pozdějším období objevila i v Evropě. Třetí fáze je obdobím 90. let, kdy se objevila snaha vytvořit dokonalý integrovaný systém ochrany dítěte před násilím.

Výzkumné analýzy minulých let bez ohledu na výše uvedené fáze, geneze tohoto jevu nám ukazují, že násilí vůči dítěti je jev, který má složitý charakter a je velmi obtížné ho definovat a charakterizovat. Násilí, které probíhá v méně extrémních formách, je velmi obtížné diagnostikovat a lokalizovat. A v neposlední řadě je třeba si uvědomit, že formy násilí vůči dítěti získávají stále nové formy a je obtížné je vysledovat. Významným momentem výzkumných aktivit na toto téma je zjištění, že výskyt násilí v rodině ovlivňuje vzdělání rodičů, dostupnost poradenských pracovišť, nedostatek zájmu ze strany školy či okolí, nedostatek efektivní preventivní literatury a malá informovanost. Změnu v tomto ohled přináší až konec 20. století, kdy vzniká integrovaný systém pomoci, který lokalizuje a následně řeší vznik násilí vůči dětem. (DARO, D., 2003)

Na základě zkušeností řady praktiků v tomto oboru je nutno upozornit na strategie intervenčního charakteru a to zejména na fakt, že práce s rodinou, kde se objevuje tento problém, musí být realizována pomocí malých postupných kroků. Tedy je to práce časově velice náročná a počátečním momentem takovéto práce je poskytnutí informací postižené rodině. Dále je nutno realizovat monitoring rodiny, který má charakter trvalý, ale elastický to znamená, že se může měnit ve svých formách v závislosti na změnách, které v rodině probíhají. V práci s rodinou nelze se koncentrovat pouze na jeden problém, ale vnímat rodinu jako systém a diagnostikovat vícero problémů. Pokud se soustředíme pouze na jednu příčinu, získáme pocit správného postupu a těšíme se z rychlé nápravy. Ve skutečnosti tomu tak není a toto konstatování vychází z analýzy velké skupiny rodin, které tento problém řešily.

V sociální pedagogice nelze rezignovat z výsledku výzkumů, neboť ty nám naznačují, jak to v realitě skutečně vypadá. Neboť stále problematika násilí je vnímána jako latentní jev. Sociální pedagog se profesně učí jak z úspěchů, tak z proher, které mohou ovlivnit jeho práci.

Významná v tomto ohledu je takzvaná včasná intervence, která chrání dítě před vlastním násilím. Základem moderního systému ochrany dítěte před násilím v rodině je analyzovat

změny v chování především rodičů a najít souvislosti se změnami ve fungování rodiny. Včasná intervence je součástí takzvané druhořadé prevence, která se dotýká skupin dětí a rodin, které jsou náchylné k výskytu tohoto jevu. Tedy rodiny a skupiny rodin se zvýšeným rizikem.

Mezi základní faktory vedoucí ke vzniku násilí na dítěti je z hlediska teoretického imperativu narušená vazba mezi dítětem a matkou, respektive dítětem a rodinnou. Takovou teorii, která se stala základní myšlenkou včasné intervence je Bowliho teorie, která ukazuje význam kvality reakcí a vztahů mezi rodiči a dítětem v souvislosti jeho pozdějšího vývoje. Narušená vazba mezi dítětem a rodiči může vést k výskytu násilí v rodině a často je vnímána jako zásadní riziko. Vedle toho se uvažuje, že mezi rizikové prvky násilí patří nerealistická očekávání rodičů ve vztahu k dítěti a jeho možnostem, dále nejistota a absence pocitu bezpečí pramenící z nedostatečných rodičovských kompetencí. V neposlední řadě lze za příčiny násilí v rodině považovat defekty v oblasti emocionální.

Mezi základní přístupy, eliminující výskyt násilí v rodině jsou preferovány domácí návštěvy, které mají charakter sociální pomoci. Již několik desítek roků se využívají preventivní programy, které mají tento typ návštěv ve svém obsahu. Jsou to programy různých institucí, různých věkových skupin a rovněž s různými sociálními problémy. Z historického hlediska se návštěva v rodině jako forma pomoci objevila v 60. letech 19. století v Anglii. Rovněž v tomto století byly tyto formy pomoci realizovány v Americe. V zemích jako je Velká Británie, Holandsko či Francie a také země skandinávské již více než 60 roků existují domácí návštěvy jako nevyhnutelná součást prevence například těhotným ženám a nově narozeným dětem. Tyto domácí návštěvy jsou vnímány jako velmi efektivní způsob intervence ve vztahu násilí na dětech. V západní Evropě se domácí návštěvy v posledních dvaceti letech těší obrovské expanzi a jsou to způsoby, které neeliminují pouze sociálně patologické jevy, ale například působí preventivně i z hlediska výchovy. Idea domácí návštěvy je založena na faktu, že návštěvník přináší do rodiny novou sílu k řešení situace a radí a pomáhá jak usnadnit soužití se členy rodiny v jejich přirozeném prostředí. Domácí návštěvy jsou vlastně typem sociální práce, která je realizována přímo namísto tedy přímo v domě. Kde žije jak potencionální oběť, tak potencionální pachatel. V rodinách, kde jsou tyto návštěvy realizovány, dochází k menšímu výskytu patologických problémů a rovněž problémů, které souvisí s nedostatkem času s finanční stránkou s akceptací jeden druhého. Domácí návštěvy jsou přirozenou formou pomoci a výsledkem je, že tyto rodiny nejsou později stigmatizovány. Tento typ intervence má proaktivní charakter a eliminuje výskyt

různých rizik v rodině. Cílem rodinných návštěv je odhalení deficitů v rodinném životě a hledání možných řešení. V rodinách s tímto typem intervence došlo v rámci hodnocení efektů k výrazně menšímu počtu odebrání dítěte z rodiny. Rodinné návštěvy směřují ve své praxi k poskytnutí takové intervence a pomoci, která vede k vyřešení životních problémů členů rodiny, učí rodiče správně vychovávat děti, vede je ke zkvalitnění emocionálních vztahů v rodině a také vede rodinu k vytváření lepších vztahů s okolím. (JAROSZ, E., 2012)

4.2 Rodina a domácí násilí

Od 70. let 20. století se věnuje zvýšená pozornost násilí páchanému na ženách v domácím prostředí. Je to nový sociální jev, neboť násilí v rodinách bylo dlouhá léta řešeno jako násilí pouze na dětech. V souvislosti s novým sociálním jevem se vytvořil i nový mýtus a to, že domácí násilí = násilí páchané na ženách výhradně ze strany mužů. Muži jsou agresori a ženy oběti. Tento mýtus je v posledním období narušován, neboť násilí v rodinách narůstá a agresori mohou být v podstatě všichni členové rodiny. Tento mýtus také jako by říkal, že násilí na mužích za zavřenými dveřmi domácností jako by neexistovalo. V mnoha zemích Evropy se už koncem 20. století začaly vytvářet celonárodní strategie pomoci ženám jako obětem domácího násilí, respektive v té době ženám, které přežili domácí násilí. Za základní příčinu domácího násilí páchaného na ženách byla stanovena takzvaná rodová nerovnost mezi muži a ženami. Z toho vyplývá, že domácí násilí je rodově podmíněné. Podle tohoto přístupu je agresivní chování mužů vůči ženám vnímáno, jako rodový stereotyp ve společnosti akceptovaný. Pro mnoho feministických organizací se takto pojaté rodově podmíněné týrání žen stalo i ústřední politickou myšlenkou. Problematika násilí páchaného na ženách se dostala do strategických mezinárodních dokumentů OSN, Rady Evropy a Evropské unie. Až na počátku třetího tisíciletí se výzkumy začaly věnovat domácímu násilí širěji a to i na násilí páchaném na mužích. Ženy se tím dostaly do pozice pachatelů a agresorů.

Další mýtus často předávaný v odborné i laické veřejnosti je formulován obdobně, ale mnohem direktivněji a říká, že jedině muž je agresorem domácího násilí. V této souvislosti nutno zdůraznit, že v rámci současných výzkumných analýz nás až tak nezajímají skutečnosti, kdo je agresor a kdo oběť ale dominantním zájmem sociálních věd je nalezení odpovědi na důležitou otázku: Co je příčinou násilného chování? Z výše uvedeného vyplynulo,

že rodová nerovnost je klíčovou příčinou. Není tomu tak, neboť v současnosti již opouštíme takovéto jedno-faktorové teorie, které neúměrně akcentují výhradně jednu příčinu vzniku násilí. Takových příčin je mnohem více. Světová zdravotnická organizace zveřejnila řadu rozličných faktorů, které zvyšují riziko násilí v rodinách. Jsou jimi: nízký věk, nadměrné pití alkoholu, deprese, poruchy osobnosti, nízký příjem, nízké vzdělání, manželský konflikt, manželská labilita, mužská dominance v rodině, ekonomický stres, chudoba, nízký sociální status a některé sociální normy, které násilí podporují. (KRUG, E., 2002).

Nejnovější přístupy v analýze násilí mezi partnery hovoří o takzvaném rodově – inkluzivním přístupu. Tento rodově-neutrální přístup vychází z následujících předpokladů:

- muži i ženy se mohou stát obětí i pachatelem domácího násilí
- násilí mezi partnery je vzájemné
- obě pohlaví jsou fyzicky i emocionálně postihnutelné násilím
- muži se ve vyšší míře dopouští sexuálního násilí, ale muži stejným podílem jako ženy se dopouští zraňujícího způsobu chování
- příčiny násilí mezi partnery jsou různorodé a pouze patriarchální vysvětlení je nedostačující.
- muži i ženy mají podobné motivy pro páčání domácího násilí.
- bez ohledu na pohlaví agresora je dítě jako svědek partnerského násilí nepříznivě ovlivněné a hrozí, že v dospělosti bude páchat obdobné skutky.
- existuje velmi silná korelace mezi páčáním partnerského násilí a zneužíváním či týráním dítěte v rodině (týká se jak mužů, tak žen)
- násilí v rodině je systémově podmíněný fenomén, který je iniciován stresem.
- oběť násilí se může stát pachatelem násilí vůči jinému členu rodiny a to jak ve stávající rodině tak v nově vytvořené rodině

Domácí násilí v rodině je sociálně patologický jev, který by neměl vycházet z ideologických východisek, ale z reality současné společnosti. Nelze tedy domácí násilí vztahovat výlučně na násilí páchané na ženách. Výsledky řady výzkumů nám potvrzují, že domácí násilí je aktuální výzvou pro pomáhající profese a instituce, které se danou problematikou intenzivně a systematicky věnují. V neposlední řadě se tento problém stává i akčním polem sociální pedagogiky (MÁTEL, A., 2010).

4.3 Kazuistika

V praktické části své práce jsem si zvolila metodu případových studií. Tyto studie byly formovány na základě rozhovorů s pracovníky OSPODu a Bílého kruhu bezpečí. Studie, které níže popisuji, vycházejí ze skutečných případů, které byly řešeny v součinnosti výše zmíněných organizací. Pouze jména klientů úmyslně pozměňuji z důvodů ochrany jejich identity. Děkuji také pracovníkům OSPODu a Bílého kruhu bezpečí za jejich čas a pomoc, kterou mi věnovali.

Případ Ondřej

Osobní anamnéza:

Tříletý chlapec jménem Ondřej je prvním a jediným dítětem svých rodičů Davida (36) a Ivany (32). Nejsou známy žádné zdravotní komplikace během těhotenství matky ani žádné poporodní zdravotní obtíže nebyly diagnostikovány. Do dvou let věku Ondřeje se neprojevují žádné fyzické ani psychické obtíže. Po druhém roce však dle psychologického posudku dochází k intelektové stagnaci a následnému regresu již nabytých dovedností. U chlapce pozorována velmi výrazná fixace na matku, kde i v domácím prostředí jeví příznaky úzkosti, pokud matku ztratí z dohledu. Dále je zde očividně pozorovatelná ztráta řeči, kde Ondřej zcela přestal komunikovat verbálně a své požadavky projevuje pouze přes gesta, nebo ukazování rukou. Dle výpovědi matky dochází u Ondřeje k úzkostným záchvatům především za přítomnosti otce.

Rodinná anamnéza:

Ondřej je jedináčkem z prostředí velmi komplikovaných rodinných vztahů. Otec Ondřeje byl v minulosti několikrát soudně trestán pro násilnou trestnou činnost, také byl z důvodů fyzického napadání manželky opakovaně policií vykázán ze společného bydliště. V současnosti nemá stálé zaměstnání. Matka má v současnosti stálé zaměstnání jako kontrolní pracovnice jakosti v továrně na výrobu automobilových součástek a vedlejší pracovní úvazek jako administrativní pracovnice. Po půl roce vyhrocených situací se rozhodla k odchodu z domova, s Ondřejem odchází ke svým rodičům a podává žádost o rozvod. Při

rozvodovém řízení matka usilovala o získání syna do výhradní péče. Otec trval na střídavé péči.

Školní anamnéza:

Dle informací získaných od pedagogů z mateřské školy kam začal Ondřej za posledního půl roku docházet je to velmi nesmělý chlapec. Z počátku se vůbec nezapojoval do kolektivu a i komunikace pedagogů s Ondřejem byla obtížná. Přesto po čtvrt roce přichází zlepšení, Ondřej si přivyká novému prostředí a navazuje první kontakty s ostatními dětmi v mateřské škole. V současnosti má Ondřej svoje kamarády, se kterými si již bez problémů hraje. Přesto je zde dle pedagogů pozorovatelný deficit ve vývoji a řeči.

Sociální anamnéza:

Ondřej má problémy s navazováním kontaktů, projevuje se u něj úzkost a strach v nepřítomnosti matky popřípadě prarodičů, na které je také velmi fixován. Při diagnostickém vyšetření u psychologa potvrzeny úzkostné projevy a nadměrná fixace na matku. Ondřej si odmítal hrát s hračkami, které byly připraveny v upravené místnosti tak, aby navozovaly co možná nejpříjemnější prostředí. Odmítal i jakékoliv pokusy o komunikaci a stále se jen přidržoval matky.

Problémy před intervencí:

Matka se obrátila na Bílý kruh bezpečí po naléhání svých rodičů, aby vyhledala odbornou pomoc pro sebe a Ondřeje. Dle informací od matky tomu předcházelo období půlročních útrap, které se vystupňovaly po narození Ondřeje. Informace od otce jsou velmi strohé, dle jeho názoru si manželka vše vymyslela a on nemá s ničím problém. Popírá, že by z jeho strany docházelo k napadání manželky, prý to byly pouze běžné domácí neshody a více se k tomu nebude vyjadřovat. Dále tvrdil, že o výchovu nezletilého syna velmi stojí a velmi mu na něm záleží. Důvody proč z něj má chlapec až panickou hrůzu vysvětlit nedokázal, obviňuje manželku, že je to její vina. Během soudního stání za účelem rozvodu a vypořádání majetkových poměrů otec ustupuje od varianty střídavé péče, ve chvíli, kdy manželčina advokátka navrhuje majetkové vypořádání ve prospěch manžela s tím, že manželka nebude požadovat žádné výživné a o potřeby Ondřeje bude postaráno za pomoci rodičů Ivany. Ke konfliktu v soudní síni došlo pouze ve chvíli, kdy advokátka Ivany navrhla ná-

vštěvy Ondřeje otcem pouze za dohledu odborníků. Otec rezolutně nesouhlasil a za použití vulgarismů a vyhrožování v soudní síni mu byla udělena pořádková pokuta.

Průběh kooperace:

Kooperace s Ondřejem byla zpočátku dle informací odborníků velmi obtížná. Po dohodě s matkou bylo stanoveno, že bude zpočátku dvakrát týdně navštěvovat psychologickou poradnu. Zhruba po měsíci jsou pozorovatelná první zlepšení, Ondřej si začíná všímat okolního prostředí, hraje si s některými hračkami ale pouze za přítomnosti matky. Po půl roční intervenci dochází ke zlepšení natolik, že je schopen navštěvovat poradnu i s prarodiči v případě, kdy je matka časově indisponována. Psycholog také konstatuje progres ve vývoji intelektu a komunikace Ondřeje s okolím.

Závěr:

Dle odborníků účastnících se toho případu je zde značná šance na zlepšení Ondřejova stavu. Jako velmi pozitivní vidí odstranění stresujícího faktoru ze strany otce, který od soudního stání neprojevil žádnou snahu Ondřeje kontaktovat. Dále také je kladně odborníky hodnoceno prostředí u prarodičů, kde se Ivana s Ondřejem zdržují a poukazují nejen na materiální stránku zabezpečení ale také na velmi příznivé psychické klima, které v této domácnosti panuje. Psycholog sice konstatuje, že je to trauma, které si s sebou Ondřej ponese, nicméně díky nízkému věku klienta vidí věc pozitivně.

Případ Dušan

Osobní anamnéza:

Třináctiletý chlapec jménem Dušan je nejstarším dítětem svých rodičů Radka (39) a Zuzany (37). Nejsou známy žádné vážné zdravotní komplikace během těhotenství matky. Matka jen v době těhotenství trpěla depresemi, na které užívala léky a to jen v prvním trimestru těhotenství. Také žádné poporodní zdravotní obtíže nebyly diagnostikovány. Do dvou let věku Dušana se neprojevují žádné fyzické ani psychické obtíže. Po druhém roce však dle psychologického posudku dochází k intelektové stagnaci, která byla překonána po úspěchu sociologů, rodičů a pedagogů. Další psychická a intelektová stagnace nastala krátce po dvanáctém roku chlapce. U chlapce pozorována velmi výrazná fixace na matku,

chlapec se chová velice ochránářsky vůči matce a svému o šest let mladšímu bratru. Dušan se velice uzavírá sám do sebe, jeho komunikace je osekáná nepoužívá souvětí. Jeho odpovědi jsou spíš věcné ano, ne, nevím. Nechce rozebírat nic co se děje v domácím prostředí. Dle výpovědi matky dochází u Dušana a jeho bratra Šimona k úzkostným záchvatům zejména v přítomnosti otce.

Rodinná anamnéza:

Dušan žije s rodiči a se svým bratrem, kterému je sedm let v rodinném prostředí, které je celkem komplikované. Dušanův otec po narození druhého syna měl problém s pitím, které se nažil vyřešit tím, že byl v proti-alkoholové léčebně. Asi rok po návratu z této léčebny opět propadl alkoholu. Vztahy otce, matky i synů jsou velice úzkostlivé, agresivní. Otec v současnosti nemá stálé zaměstnání, pobírá podporu v nezaměstnanosti. Práci hledá obtížně a udržení práce pro něj vzhledem k pití není snadné. V minulosti vyšetřován policií pro napadání manželky. Popud podali sousedé, případ byl však odložen, Zuzana odmítala vypovídat proti Radkovi. Zuzana má v současnosti stálé zaměstnání jako sekretářka, odhodlala se vyhledat odbornou pomoc pro sebe a své dvě děti. Podala žádost o rozvod.

Školní anamnéza:

Dle informací získaných od pedagogů ze školy kam Dušan dochází, se jeho chování prudce zhoršilo a školní prospěch také a to v průběhu několika měsíců. Tohoto varování si hlavně všimla jeho třídní učitelka, která dala podnět jednak sociálnímu pedagogovi a rodičům. Se kterými hledali příčiny Dušanova zhoršení. Posléze vyplavali na povrch věci, které musel Dušan doma řešit. A proč začal jeho školní prospěch a vyjadřování tak kolísat. Dušan se chová ochránářsky vůči dětem, první jakékoliv naznačení ataku od někoho končí rvačkou. Jeho dřívější aktivita ve školním kolektivu se vytratila. V současné době se chování Dušana zlepšilo a i jeho prospěch zaznamenává pozitivní změnu.

Sociální anamnéza:

Dušan se úzkostlivě snaží chránit své soukromí a bezpečnost svého soukromí. Na otázky odpovídá striktně ano nebo ne. Pokud nechce odpovědět, odpovídá zkratkovitě, nebo vůbec. Jeho snaha je utíkat před přítomností. Snaží se zaměstnat. Při diagnostickém vyšetření

u psychologa, odmítal vypovídat a účastnit se. Teprve při třetí návštěvě projevuje snahu a začíná se projevovat. Na základě kresby rodiny bylo diagnostikováno, že rodinné vztahy mezi otcem a oběma syny není v pořádku. Panuje zde emocionální rozpoložení, je zde velká agrese vůči otci, strach a panika. Je zde úzkostně ochranný vztah vůči bratrovi a matce. Dušan na svůj věk jedná nepřiměřeně. Přemýšlí o ochraně rodiny, a o její výživě. Snaží se matce pomáhat i doma na úkor školy a svých koníčků. S otcem Dušan nekomunikuje, staví se na odpor. Snaží se jen neustále bránit svůj prostor.

Problémy před intervencí:

Matka po konzultaci s třídní učitelkou a sociálním pedagogem se obrátila na pracovníky OSPODu, aby vyhledala odbornou pomoc pro sebe a své syny. Dle informací od matky přiznává, že si všimla také toho, že se chování obou dvou synů rapidně změnilo k horšímu. Přisuzovala to tomu, že momentálně nemá tolik času na rodinu. Ani její vztah s otcem není moc dobrý, po návratu z protialkoholní léčebny propadl před rokem opět pití a začal být vůči nim agresivní, nadává jí a to vše probíhá i před dětmi. Chování otce tak jak u synů jde z extrému do extrému. Otec se k problému vyjadřuje po svém, chybu nepřiznává, podle jeho verze matka a oba synové jsou moc úzkostliví, emocionálně labilní, nezvládají normální situace. Manželka za spoustu hádek může sama. Místo toho aby byla ráda, že se snaží s rodinou trávit čas, tak mu vyčítá občasně pití. Synové jsou dost staří na to, aby už něco dělali doma a ne aby se schovávali za školní docházku, manželka si vše vymyslela a on nemá s ničím problém. Popírá, že by z jeho strany docházelo k napadání manželky, prý to byly pouze běžné domácí neshody a více se k tomu nebude vyjadřovat. Dále říká, že syny vychovává pevnou, ale spravedlivou rukou. Dále tvrdil, že o výchovu nezletilého syna velmi stojí a velmi mu na něm záleží. Důvody, proč z něj mají chlapci, až panickou hrůzu vysvětlit nedokázal, obviňuje manželku, že je to její vina. Matka synů podala žádost o rozvod a svěřeni dětí do své péče.

Průběh kooperace:

Kooperace s Dušanem a jeho bratrem Šimonem byla zpočátku dle informací odborníků velice obtížná, vůbec navázání komunikace s oběma chlapci nebylo vůbec snadné, navození pocitu bezpečí bylo více než důležité a podmíněné k další spolupráci. Po dohodě s matkou a dětmi bylo určeno, že oba dva budou navštěvovat psychologickou poradnu dvakrát

týdně půl hodiny dohromady a půl hodiny každý sám. Po dvou měsících a po doporučení otce orgánem OSPODu o odděleném soužití obou rodičů se stav dětí zlepšuje. Otec chodí na návštěvy za syny i ženou dvakrát za čtrnáct dní dle domluvy obou rodičů. V současné době probíhá soudní jednání o rozvodu a svěřeni dětí do péče matky. Děti začínají projevoval zájem o své koníčky, hrají si a věnují se školní docházce. Zlepšení u Dušana v chování i ve školním prospěchu je markantní. Jak udává jeho třídní učitelka.

Závěr:

Dle odborníků zainteresovaných do řešení tohoto případu je prognóza dalšího vývoje velmi pozitivní. Vzhledem k nápravě vyhocených situací mezi rodiči, i když formou rozvodu došlo ke zklidnění atmosféry a uvolnění napětí. K tomuto faktu se připojují i pedagogové ze školy, kterou Dušan navštěvuje a konstatují zlepšení nejen po stránce zlepšení známek ale především eliminaci konfliktních situací, kterých se Dušan účastnil.

Případ Aneta

Osobní anamnéza:

Dvouletá holčička Anetka žije se svou matkou Alenou (26) a otcem Stanislavem (30). Těhotenství bylo problematické, matka měla během těhotenství i diagnostikované mimoděložní těhotenství, které ji bylo odstraněno, a druhý plod byl zachráněn, další komplikací byl předčasný porod. Anetku porodila zhruba o měsíc dříve, Anetčina porodní váha byla nízká, byla týden v inkubátoru. Matka trpěla poporodní depresí. Po propuštění obou z nemocnice se stav uklidnil. Po čtrnácti dnech od propuštění dcery a matky z nemocnice začaly problémy. Žena se chovala k dceři velice odtažitě, ke kojení se stavěla s odporem. Anetka je plačtivá, v noci nespí, je stále ve střehu neustále vyžaduje pozornost.

Rodinná anamnéza:

Anetka je jediné dítě Aleny a Stanislava. Rodinné prostředí je vyostřené, otec se snaží podporovat svou ženu a usnadňovat jí starání se o jejich dceru, ale matka stále odmítá jakékoliv citové vazby ke své dceři. Otec chce zachovat rodinu, má svoji dceru i manželku velice rád. Po domluvě s lékaři a odborníky požádal svou ženu o vyhledání odborné pomoci.

Školní anamnéza:

Vzhledem k nízkému věku klienta není školní anamnéza k dispozici.

Sociální anamnéza:

Anetka se neúčastní her s vrstevníky. Je stále u svého otce v jeho dohledu. Při přítomnosti matky se snaží Anetka upoutávat pozornost matky, pláčem, nosí jí hračky, snaží se zaujmout její pozornost. O přebalení, jde požádat otce. Je tichá a reaguje na veškeré podněty. Neustále natahuje ruce ke svým rodičům. Socializace z její strany není jednoduchá, dle odborníků jí chybí mateřská láska.

Problémy před intervencí:

Otec se po objevení problému s kojením a s přijetím dcery Anetky její matkou, snažil své ženě pomoci jak s domácností, tak s péčí o dceru. Ale jeho žena se neustále odvracela a dělalo jí potíže jak kojení, tak přijetí dcery, měla poporodní deprese, které se jí střídaly s únavou. Po domluvě obou rodičů začala chodit k psychologovi a k lékařům aby jí pomohly. Anetka stále častěji plakala a nesla odloučení od matky velice těžce a nevšímavost ze strany matky mrzela jak jejich dítě tak mě jak uvádí otec Anetky.

Průběh kooperace:

Kooperace s matkou otcem a Anetkou byla do značné míry obtížná, jak uvádí řada odborníků. Matka ze začátku stagnovala, ale po naléhání otce a se začala snažit najít důvod problému svých častých depresí. Po měsíční návštěvě psychologa a pod dohledem doktora bylo viditelné zlepšení ze strany matky a dcery Anetky. Matka reaguje na podněty své dcery, s Anetkou si povídá, chodí s ní do dětských center. Kde si spolu s otcem i samy hrají a podporují tak Anetčinu socializaci a upevňují vztah dítěte s matkou a rodinný život.

Závěr:

Díky včasnému zakročení jak otce Anetky, doktorů a psychologů bylo alespoň v tomto případě díky pomoci rodině dosaženo úspěchu a rodina zůstala pospolu a překonala problém, který bránil matce prolomit svůj zdravotní stav a svůj psychický problém.

4.4 Návrhy a opatření

Výše realizovanou analýzou odborné literatury a na základě analýz prezentovaných kazuistik lze vyvodit některé návrhy a opatření. Nutno konstatovat, že se jedná o interdisciplinární problém zasahující nejen problematiku práva, ale širší sociální souvislosti.

Rodina jako instituce:

- posilovat rodičovské kompetence
- věnovat pozornost problémovým rodinám
- působit osvětově prostřednictvím médií
- věnovat pozornost spolupráci se školou a jinými institucemi
- posilovat právní vědomí v oblasti rodinného práva
- využívat existujících forem poradenských a intervenčních institucí
- zapojení nestátních subjektů do pomoci rodině

Škola jako instituce:

- zapojení rodičů do aktivit školy
- nastavit efektivní spolupráci
- realizovat vhodné preventivní programy
- posilovat právní vědomí žáků
- zapojení lokálního prostředí do aktivit školy
- vytvářet optimální výchovné klima

Sociální pedagogika v teorii a praxi:

- vytváření programů extramurálního typu
- posilovat právní disciplíny v teorii i praxi sociální pedagogiky
- vnímat sociální pedagogiku jako sociální vědní disciplínu
- ukotvení profese sociálního pedagoga do systému prevence a profylaxe
- rozvíjet kompetence sociálního pedagoga směrem k poradenství propojit systém intervencí s dalšími napomáhajícími profesemi

ZÁVĚR

V současném 21. století stojí lidské společenství před řadou dosud neprobádaných výzev a úskalí. Odborníci dnešní společenské uspořádání označují jako dobu postmoderní, která s sebou přináší nepřehledné množství změn v uspořádání společnosti, morálním a hodnotovým systémem. Prudký rozvoj informačních technologií a přístupnost informací v globálním měřítku s sebou přináší stále větší nároky na jedince a rodiny, které tomuto tlaku ne vždy úspěšně čelí. Společenské uspořádání, které je jednostranně zaměřeno na princip úspěchu, kdo není prvním, není ničím, je svými dopady značně rizikové. Jednou z nejdůležitějších komodit současnosti se stává právě čas, který má být ve stále větší míře věnován pracovnímu nasazení jedince a jeho zdokonalování ve specializovaných činnostech. Přestává být kladen důraz na mimopracovní aktivity včetně trávení volného času s rodinnou. Dle mého názoru se kariéra stává jakousi modlou člověka v postmoderní společnosti.

Tyto společenské změny se nejvíce odrážejí právě v přístupu k dětem a jejich výchově. V tomto prostředí se také formují stále nové hrozby ohrožující zdraví vývoj dětí. Ochrana dětí jako budoucnosti nás všech v tomto směru poněkud selhává, na jedné straně vzniká stále více právních předpisů, které mají za cíl chránit, avšak ve svém důsledku se stávají nepřehlednou zvěsí, kde bez vysoce odborných znalostí nemá jedinec šanci na ochranu.

Ve své práci jsem se zaměřila na analýzu rodiny jako primárního prostředí pro zdraví vývoj dětí, kde na základě výše uvedených informací mohu konstatovat, že jde o problematiku multidisciplinárního charakteru, která není neřešitelná, avšak pro její analýzu a nápravu je třeba součinnosti odborníků i rodičů. Uvádím zde nejzákladnější právní dokumenty, které se zabývají ochranou dětí v globálním měřítku. Shledávám však, že pouhá znalost těchto právních dokumentů je nedostatečná, pokud se snažíme nalézt ideu nejlepšího zájmu dítěte. V tomto okamžiku vyvstává potřeba multidisciplinárních znalostí a multidimenzionálních řešení. Ve výše prezentovaných kazuistikách uvádím příklady z běžného života, kde je patrné, že právo samotné na zdraví a spokojený vývoj dítěte nestačí, ale je zde akutní potřeba lidského faktoru ve formě lásky a porozumění.

V návrzích a opatřeních shrnuji dle mého názoru nejdůležitější poznatky, které z mé práce vyplývají.

Konstatuji, že cíl mé práce byl splněn.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ANDRZEJEWSKI, M. Prawna ochrona rodziny. Warszawa, 1999.
- CONWAYOVÁ, L. HELEN, Domáci násilí, 2007, ISBN 978-80-00-01550-7
- DAVID, R. Práva dítěte. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999.
- DARO, D., Prewencja krzywdzenia dzieci – współpraca jako warunek skuteczności podejmowania działań. Wystąpienie na IX Regionalnej Konferencji ISPCAN. Warszawa 29-31 sierpnia 2003.
- ELLIOTTOVÁ, M. Jak ochránit své dítě, Praha 1995, ISBN 80-7178-419-2
- JAROSZ, E. Współdziałanie wielosektorowe – wsółczesny paradigmat interwencji podejmowanych w środowisku lokalnym wobec rodzin problemowych. In KROMOLICKA, B. Pedagog społeczny w meandrech środowiska lokalnego. Szczecin: Ars Atelier, 2008.
- HRUŠÁKOVÁ, M. Dítě, rodina, stát (úvahy o právním postavení dítěte). Brno: Masarykova univerzita, 1993
- JAROSZ, E. Działanie wobec rodzin z problemem krzywdzenia dziecka – rozwój i współczesne rekomendacje. In BARGEL, M., jr., JANIGOVÁ, E., JAROSZ, E. Dilemata sociální pedagogiky v postmoderním světě. Brno: IMS, 2012, ISBN 978-80-87182-27-7.
- KAWULA, S., MACHEL, H. Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne. Toruń, 1998, s.73.
- KEY, E: Stulecie dziecka. Warszawa: Żak, 2005.
- KORCZAK, J. Jak kochać dziecko. Prawo dziecka do szacunku. Warszawa: Żak, 2002.
- KORCZAK, J. Momenty wychowawcze. Warszawa: Żak, 1993.
- KRÁLÍČKOVÁ, Z. Rodinné právo v otázkách a odpovědích. Praha: Computer Press, 2000
- KRAUS, B. a kol. Středoškolská mládež a její svět na přelomu století. Brno: Paido, 2006.
- KRAUS, B. Sociálně pedagogické aspekty současné rodin. In BARGEL, M., jr., JANIGOVÁ, E., JAROSZ, E. Dilemata sociální pedagogiky v postmoderním světě. Brno: IMS, 2012, ISBN 978-80-87182-27-7
- KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. Sociálně -právní ochrana dětí. Praha: ASPI, 2006

- KRUG, E. et al. World report on Violence and Health. Geneva: WHO, 2002. 347 s. ISBN 978-92-4-154561-5.
- LARRY, J., KOENIG Chytrá výchova, Praha 2004, ISBN 80-7178-780-9
- MAJ, B. Obszary i formy pomocy rodzinie w sytuacjach trudnych. In KROMOLICKA, B. Pedagog społeczny w meandrech środowiska lokalnego. Szczecin: Ars Atelier, 2008.
- MÁTEL, A. Domáce násilie ako sociálno-patologický jav. In BARGEL, M., MÜHLPACHR, P. et al. Inkluze versus exkluze – dilemata sociální patologie. Brno: MSD, 2010, s. 108 - 117. ISBN 978-80-87182-12-3.
- MATĚJÍČEK, Z. A DYTRICH, Z., Děti, rodina a stres, 1994, ISBN 80-85824-06-X
- MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť, 1993, ISBN 80-901424-7-8
- NOVOTNÁ V, BURDOVÁ E. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Praha: Linde 2007
- NOWAK, A. Zarys prawa dla pedagogów społecznych. Katowice, 2005.
- ONDREJKOVIČ, P. Anómia v rodine - je súčasná rodina anomická? In BARGEL, M., jr., JANIGOVÁ, E., JAROSZ, E. Dilemata sociální pedagogiky v postmoderním světě. Brno: IMS, 2012, ISBN 978-80-87182-27-7.
- ONDREJKOVIČ, P.: Modernizácia a anómia. Je teória anómie aktuálna i v súčasnej slovenskej spoločnosti? In: Sociológia, roč. 32, 2000, č.4, s. 343 – 361, ISSN 0049-1225.
- PILCH, T., LEPALCZYK, I. Pedagogika społeczna. Warszawa: Żak, 1995.
- PREKOPOVÁ, J., Malý tyran, Praha 2009, ISBN 978-80-7367-589-9
- PROKOP, M. Právní ochrana dětí a obětí domácího násilí. Brno: Ekologický právní servis, 2000
- RADZIEWICZ-WINNICKI, A. Pedagogika Społeczna w obliczu realiów codzienności. Warszawa: Akademickie i Profesjonalne, 2008, 644 s.
- SKAPSKA, G. Prawo i społeczeństwo. Katowice, 1999.
- SMOLIŃSKA-THEISS, B. Korczakowska idea praw dziecka. In KONOPCZYŃSKI, M. et al. Pedagogika społeczna- przestrzenie życia i edukacji. Warszawa: Pedagogium, 2010.
- SROLE, L.: Social Integration and Certain Corollaries: An Exploratory Study. In: American Sociological Review, roč. 21, 1956, s. 709 – 716, ISSN: 0003-1224.

ŠEVČÍK, D., ŠPATENKOVÁ, N. a kol., Domáci násilí, Praha 2011, ISBN 978-80-7367-690-2

ŠPECIÁNOVÁ, Š., Ochrana týraného a zneužívaného dítěte, Praha 2003, ISBN 80-86131-44-0

TYSZKA, Z. Rodzina w świecie współczesnym – jej znaczenie dla jednostki i społeczeństwa. In PILCH, T., LEPALCZYK, I. Pedagogika Społeczna. Warszawa: Żak, 1995.

TYSZKA, Z. Z metodologii badań socjologicznych nad rodziną. Poznań, 1991.

WARSHAK, A. R., Revoluce v porozvodové péči o děti, ISBN 80-7178-075-8

Jiná literatura:

Asociace vzdělavatelů v sociální práci: Sociální práce. Děti a náhradní výchovná péče. Brno: ISSN, 2/2003.

Odborný časopis, Právo a rodina, Linde Praha, 2012 a 2013

Úmluva o právech dítěte, dokument OSN, zákon č. 104/1991 Sb. v aktuálním znění

Zákon č. 40/1964 Sb. občanský zákoník v aktuálním znění

Zákon č. 99/1963 Sb. občanský soudní řád v aktuálním znění

Zákon o rodině, č. 94/1963 Sb. v aktuálním znění

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, č. 359/1999 Sb. v aktuálním znění